

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

בלק תשב"א (חלק ג)

וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֲתוֹן

• בזהר: וַיֵּרָא בְלֶק, בְּמִשְׁקוּפָא דְהַקְמָתָא • ביאור הנמרא: משה כתב ספרו, וספר בלעם, שהוא פרשת בלק • בלעם דיבר בלשון ארמית, ונכתב בתורה בלשון הקודש, אבל הויכוח עם האתון היה בלשון הקודש, שלא יבינו השרים • עכו"ם שמדבר בלשון הקודש, לשונו סרוח • רמב"ם: המדבר דברים מגונים בלשון הקודש, גרוע הרבה מהמדבר כן בלשון העמים • בפתיחת פי הארץ בעדת קרח נאמר 'וַתִּפְתַּח ה' אֶרֶץ, ובפי האתון נאמר וַיִּפְתַּח ה' • במדרש: נתן הקב"ה כח בקולו של בלעם להיות הולך בכל העולם • חתם סופר: בלשון התורה טמונים כל החכמות והסודות שבעולם. אבל כשמתרגמים בלשון אחר, נאבד הכוונות • רמב"ן: מעם שלא נזכר בתורה הנס והצלחת אברהם מכבשן האש • אברהם אבינו בכל מקום בואו השפיע הצלה ורפואה •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדש

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע Copyright ©

צו מנדב זיין רופט: 1-718-388-5519 | אויטאמאטיש דורך קרעדיט קארד: 845-366-2793 #1700

★ ★ ★ ★ אביסל קלאר (22 מינוט מתוך 57)

לשון קדש - קונטרס רמה (חלק ג)

לשון קדשו:

929-522-1515

ארץ ישראל: 072-3275205

ענגלאנד: 0330-350-3110

פּעקס: 718-650-2970

דורך 1 דערנאך 997 פאר די רעקארדינג פון די וואך. פאר הערות דרוק 3

קול אוצר יהודה ברוקלין: 718-298-4641

ארץ ישראל: 072-2223419

79 → 2 → 4 → 7 → 21.3

• ברכת מזל טוב •

הר"ר הערשל שטערן הי"ו

להגל שמחת הכנסת ספר תורה
בקריית יטב לב בלומינגטון

הר"ר יקותיאל הכהן שווארץ הי"ו

לנישואי בתו - ע"ב החתן נתן דוד נ"י
בן הר"ר יעקב האללענדער הי"ו

זכות וברכת רביה"ק ז"ע יחול על ראשם, שיזכו ללוות רב נחת וקדושה מכל יוצאי חלציהם בשפע רב עד בלי די

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזָכְרוֹן •

לעילוי נשמת הרב הקדוש רבי אלעזר זצוק"ל מרישא

בן הרה"ק רבי אלימלך מרודניק זצוק"ל

נכד הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק ז"ע - יומא דהילולא מ"ו תמוז תר"ע

זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל

לע"נ הגאון הצדיק המפורסם גדול בתורה ביראה ובחכמה, אשר חיבה יתירה נודעת לו מרביה"ק ז"ע שהשתעשע עמו בדברי תורה, ועמד לימין קדשו בהנהגת הישיבה והכלל, ובשנת תשכ"ו סמך עליו ידו בעריכת הקונטרס "על הגאולה ועל התמורה"

הרב הגאון רבי נתן יוסף זצ"ל מייזעלס בן הגה"צ רבי שלמה זצ"ל

אב"ד ור"מ אבני שלמה - ומלפנים ריש מתיבתא תורה ויראה דסאטמאר ואב"ד יטב לב דסאטמאר לאנדאן

נפטר כ"א תמוז תשס"ו

הרה"ח רחמים ומוקיר בנן, מוטיקי תלמידיו רביה"ק ז"ע, וידידו רב לו בהרפתת ספריו הקדושים

רבי זאב ז"ל פריעדמאן

בן הרה"ח ר' יואל זוסמאן ז"ל

נפטר י"ח תמוז תשפ"א

הרבני החסיד, בצדקת פורוזה הקים עולה של תורה, כיבד יראי ה' ועמד לימין נקיי הדעת שבירושלים, זכה להדבק ברביה"ק ז"ע מימי נעוריו מבית אבותיו

רבי יצחק ז"ל גרינפעלד

בהר"ר יחזקאל שרגא ז"ל הי"ד, נפטר י"ט תמוז תשס"א

האשה החשובה אשה יראת ה', בעלת מדות טובות וישרות התנהגה בצניעות בפשטות ובתמימות, ותמיד השמיע דברי תורה להשי"ת על רחמיו וחסדיו המרובים

מרת טילא ע"ה קארפען

בת הרה"ח ר' יחזקאל שרגא ז"ל הי"ד

נפטרה י"ט תמוז תשנ"ז

הרה"ח היקר, קבע עתים לתורה, חיזק לבבות נשברות בצהלות פניו ואמרותיו הנחמדים

רבי שמחה ישראל ז"ל אפפעל

בן הרה"ח רבי גדלי' הלוי ז"ל - נפטר י"ח תמוז תשנ"ד

והונתו מרת העניא ע"ה ב"ר שלמה ז"ל

נפטרה (אסרו חג) ח' סיון תשפ"ה

האשה החשובה מרת

מלכה ז"ל סאקס

ב"ד יחיאל אלטער הלוי ז"ל

אשת הרה"ח ר' יוסף ז"ל

נפטרה כ"א תמוז תשנ"ד

האשה החשובה מרת

מרים ז"ל מארקאוויטש

ב"ד שמואל דוד ז"ל

אשת הרה"ח ר' צבי ז"ל

נפטרה מ"ו תמוז תשס"ב

הרבנית הצדיקה

פעסל ז"ל עקשטיין

ב"ד צבי הלוי ז"ל

אשת הרה"צ רבי קלונימוס אליעזר זצ"ל

אב"ד קונסטא אירועס ארגענטינא

נפטרה י"ח תמוז תשס"ח

הרה"ח רבי משה אפרים ב"ר ארי' ז"ל הערשקאוויטש - וזונתו מרת שפרה יענמא ע"ה ב"ר משה יודא ז"ל

KolSatmar.com

א
הקדמה להדרוש

יש לדקדק למה נאמר 'וְיָרָא בֶּלֶק בְּלִשׁוֹן רְאִיחַ, וְלֹא בְּלִשׁוֹן שְׂמִיעָה

וְיָרָא בֶּלֶק וְגו' אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַמְרֵי.

און רש"י זאגט דאך^א 'וואָס' [האָט בֶּלֶק געזען, מה שסיחון ועוג לא עמדו בפניהם].

נאָר די קְשִׁיָּא איז דאָךְ קְשִׁיָּה^ב [למה אמר בלשון 'וְיָרָא' בֶּלֶק, והלא] ער האָט דאָךְ עס
'געהערט', ער האָט עס נישט 'געזען' [שהרי לא היה בעצמו שם אצל סיחון ועוג. ואם כן] העט
געדארפט שטיין 'וְיִשְׁמַע' בֶּלֶק בֶּן צְפּוֹר. אזוי ווי ס'שטייט (יתרו יח, א) 'וְיִשְׁמַע' יִתְרוֹ [אֵת
כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹקִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עִמּוֹ], ער האָט געהערט וואָס ס'איז געשען [בקריעת ים
סוף ומלחמת עמלק, דלפי שהוא בעצמו לא היה שם נאמר לשון שמיעה. וכן כתיב] (חקת כא, א)
'וְיִשְׁמַע' הַכְּנַעֲנִי [כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָהָרִים].

ב

ובוהר מתרג' דהכוונה על מה שראה במשקופי דחכמתא, שהיה לבלק ולבלעם ידיעות גדולות

[נאָר] דער זוהר שטעלט זיך [שוין] אויף דעם, [און] דער זוהר הקדוש זאגט^ג 'וְיָרָא

בֶּלֶק] ער האָט געזען בְּרִזָּא דְּחִכְמָתָא.

ער הייבט אָן מיט דעם [בתחלת פרשתן] דער זוהר הקדוש.

ג

[ובוהר פרשת בחקותי^ה מבאר עוד, כי בלק] ער האָט געהאָט גרויסע יִדְעוּת דורך די

קְשִׁיָּים, מיט זיינע קְסָמִים. [ווייל] ער איז געווען מער 'מְכַשֵּׁף' פֿון בִּלְעָם^ו. אזוי ווי

ס'שטייט איבעראַל [וגם במדרש, כי בלק] קוֹסֶם גדול מבלעם היה, זאָגן חכמינו ז"ל^ז.

נאָר ס'איז געווען בְּחִינּוֹת וואָס בִּלְעָם איז געוועזן מער.

^א ברש"י (כב, ב): וְיָרָא בֶּלֶק בֶּן צְפּוֹר אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַמְרֵי. אמר, אלו שני מלכים [סיחון ועוג] שְׁהִינּוּ
בטווחים עליהם, לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה, לפיכך וְיָגֵר מוֹאָב.

^ב כמו שהקשה באור החיים הק', וכן דקדק בכלי יקר, ועוד.

^ג בוהר הק' ריש פרשתן (דף קפד): וְיָרָא בֶּלֶק בֶּן צְפּוֹר וְגו'. רבי שמעון אָמר, וְיָרָא, מֵאִי רְאִיחַ חֲמָא, רְאִיחַ וְדָא
מִמֶּשׁ חֲמָא, בְּמִשְׁקוּפֵּי דְּחִכְמָתָא, וְחֲמָא בְּעֵינָיו. חֲמָא בְּמִשְׁקוּפֵּי דְּחִכְמָתָא, כְּמָה דְּכִתִּיב (תולדות כו, ח) וְיִשְׁקֹף
אֲבִימֶלֶךְ מִלֶּךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחֲלוֹן, מֵאִי בְּעַד הַחֲלוֹן, כְּמָה דָּאֵת אָמר (שופטים ה, כח) בְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וְתִיבֵב
אִם סִיסְרָא, אֵלָּא (ס"א: ודא') חֲלוֹן דְּחִכְמָתָא דְּנֻכִי, שׁוּלְהוֹן דְּכִכְבִּיא, וְאִינּוֹן חֲלוֹנֵי דְּחִכְמָתָא. וְחַד חֲלוֹן אֵית
דְּכָל חִכְמָתָא בִּיה שְׂרִיא, וְכָה חָמִי מֵאֵן דְּחָמִי בְּעִקְרָא דְּחִכְמָתָא. אוּף הָכָא וְיָרָא בֶּלֶק, בְּחִכְמָתָא דִּילֵיהּ. • בֶּן צְפּוֹר,
כְּמָה דָּאֵמְרוּ אָבֵל בֶּן צְפּוֹר מִמֶּשׁ, דָּהָא חֲרָשׁוּי הָווּ בְּכִמָּה זִינּוֹן דְּהָהוּא צְפּוֹר, נְטִיל צְפּוֹר מְכַשֵּׁשׁ בְּעִשְׂבָא, מִפְּרַח
בְּאִוְרָא, עֲבִיד עוֹבְדִין וְלִחְשִׁי לְחִישִׁי, וְהָהוּא צְפּוֹר הָהּ אֵתִי וְהָהוּא עֲשִׂבָא בְּפּוּמִיָּה (ס"א מִפְּרַח בְּאִוְרָא)
מִצְפָּצָפָא קָמִיָּה, וְאֵעִיל לִיה בְּכִלּוּב חַד מְקַטֵּר קְטָרְתִּין קָמִיָּה, וְאִיהוּ אֹדַע לִיה כְּמָה מְלִין. עֲבִיד חֲרָשׁוּי, וּמִצְפָּצָפָא
עוֹפָא וּפְרַח וְטָס לְגַבִּי גְלוּי עֵינִים, וְאֹדַע לִיה, וְאִיהוּ אֵתִי. וְכָל מְלוּי בְּהָהוּא צְפּוֹר הָווּ. • יוֹמָא חַד עֲבִיד עוֹבְדִין,
וְנִטִּיל הָהוּא צְפּוֹר, וּפְרַח וְאִוִּיל וְאֵתְעַכֵּב וְלֹא אֵתִא, הָהּ מְצַטֵּר בְּנִפְשִׁיָּה, עַד דָּאֵתִא, חֲמָא חַד שְׁלֵהוּבָא דָּאֵשָׁא
דְּטָס אֲבִתְרִיָּה, וְאֹקִיד דְּגוֹפִי, כְּדִין חֲמָא מַה דְּחָמָא, וְדָחִיל מְקַמִּיָּהוּ דִּישְׂרָאֵל. מֵה שְׂמִיָּה דְּהָהוּא צְפּוֹר, דְּרִוּ"ע.
וְכָל אִינּוֹן דְּמִשְׁמִשִּׁי וְדָעִי לְשִׁמְשָׁא בְּהָהוּא צְפּוֹר, לֹא יִדְעִין חֲרָשׁוּי, כְּמָה דְּהָהּ יָדַע בֶּלֶק. וְכָל חִכְמָתָא דְּהָהּ יָדַע,
בְּהָהוּא צְפּוֹר הָהּ יָדַע וכו'.

^ד בבמדבר רבה (כ, יח): וְיָהּ בִּבְקָר וַיִּקַּח בֶּלֶק אֵת בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בְּמֹת כְּעַל (כב, מא). בֶּלֶק הָיָה בְּעַל קְסָמִים וּבְעַל
נַחֵשׁ וְיִתֵּר מְבַלְעִים, שְׁהִיָּה נִמְשָׁךְ אַחֲרָיו כְּסוּמָא. לְמָה הִדְרֵב דּוּמָה, לֹאחַד שִׁישׁ בִּידוֹ סָכִין וְאִין מְכִיר אֵת הַפְּרָקִים
[שֶׁל מְקוֹם חִתּוֹן בֶּשֶׁר הַבְּהֵמָה], וְחִבִּירוֹ מְכִיר אֵת הַפְּרָקִים וְאִין בִּידוֹ סָכִין, כֵּךְ הָיוּ שְׁנֵיהֶם דּוּמִין, בֶּלֶק רֹאה אֵת
הַמְּקוֹמוֹת שִׁישְׁרָאֵל נוֹפְלִין בָּהֶן, וַיַּעֲלֵהוּ בְּמֹת כְּעַל, פְּעוֹר שְׂרָאָה שִׁישְׁרָאֵל נוֹפְלִין שָׁם.

וּבְרִשׁוֹ (כב, יד): רֹאשׁ הַפֶּסֶסָה. בִּלְעָם לֹא הָיָה קוֹסֶם כְּבֵלֵךְ וכו'.

[און] דער זוהר זאגט^ה אז בלעם איז געווען מיטן מויל, און מיט די מחשבות, און 'ער' [בלק] איז געווען בחינות וואס 'ער' איז געווען גרעסער אין די טומאָה, מיט עובדא, מיט מעשה.
הצד השוה שבהן, זיי זענען געווען גרויסע געוואלדיגע פוחות הטומאָה געוועזן, בלק מיט בלעם'ן. השם ישמרנו.

ד

אָבער על כל פנים האָט ער געהאַט גרויסע ידיעות, [וזהו אומרו] ויִרָא בַּלֵּק, ווייל די [בלק ובלעם] האָבן געזען אַסאַך זאַכן, וואָס אָן אַנדערער מענטש האָט גאַרנישט געזען. ובפרט בלעם איז דאָך, להבדיל מ'טוט אים גאָר צוגלייכן' צו משה רבינו'ן מיט נבואה, האָט ער אַנדאָי געמוזט האָבן עפעס אַ ראָיה.
דערציילט ער מיר אז בַּלֵּק [איז] כעין זה, אַז 'ער' איז אויך געווען ויִרָא בַּלֵּק, ער האָט אויך געזען מיט חכמה, בַּמִּשְׁקוּפִּין דַּחְכְּמָתָא.

ט

עוד מהתקדמה להדרוש

ובטעם שהשרה הקב"ה נבואה על בלעם, איתא במדרש וברש"י, כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חורנו למוטב. העמיד להם נביאים, והם פרצו גדר העולם. ולחיפך מנביאים שהעמיד לישראל, שהוהירו להתרחק מן העבירות

דער מדרש זאגט דאָך, הצור תמים פֿעֶלו, [דלכן התנבא בלעם, כדי] ס'זאל נישט זיין קיין פתחון פה [להאומות לומר אתה ריחקתנו].

^ה בוזהר הק' בחקותי (דף קיב): תא חזי, בלק חכים הוה, ורב חרשין בעובדי ידוי, יתיר מן בלעם. והכי אולפנא כל מה דבעי בר נש בהאי עלאמא בפולחנא דקודשא בריך הוא, בעי לאתערך בעובדא לתתא, דבעובדא דלתתא אתער עובדא לעילא, ועובדא דא בעי בקדושה, והא אוקמוה. ובאתר דלית 'עובדא', אית 'מלה', ובמלה דפומא תליא עובדא, לאתערך לעילא. כמה דבעינן לאתערך קדושה עלאה 'בעובדא ובמלה', הכי נמי אינון דאתין מסטרא דמסאבותא, בעיין לאתערך סטרא דלהון 'בעובדא, ובמלה דפומא'. ואף על גב דבלעם חרשא הוה רב מפל חרשין דעלאמא, חרשא עלאה מניה הוה בלק. בקסס הוה בלק רב מפל חכימין. ובלעם בנחש. קסס ונחש תרין דרגין אינון, קסס תליא 'בעובדא', נחש לא תליא בעובדא אלא 'באסתכלותא' 'ובמלה דפומא'. וכדין מתערין עלייהו רוחא מסאבא לאתלבשא בהו, ועביד מה דעביד. וישראל קדישין לאו הכי, אלא כלהו קדישין, וכל עובדיהו לאתערך עלייהו רוחא קדישא וכו', ועל דא כתיב (בלק כג, כג) כי לא נחש ביצקב ולא קסס בישראל, דהא אינון בסטרא דקדושה עלאה אחידן, ועובדיהו בקדושה אתו, וקדושה מתערין עלייהו ומתלבשין בה. ויתא חזי, בקסס הוה בלק רב מפל חכימין, ובלעם בנחש וכו', במלה דפומא הוה בלעם רב מפל חרשין דעלאמא, ובאסתכלותא דההוא נחש הוה דעל למינוא שעתא. ועל דא בעא בלק לאשלמא מלה, קסס ונחש. אמר ליה קודשא בריך הוא, רשע, הא קדמוך בני. עובדא אית בגויהו, דכל סטרין בישין וינין בישין וחרשין דעלאמא לא יכלין לקרא בהדיהו, דכלהו ערקין מקמיה. ומאי איהו, אהל מועד ומאי קודשא ושמושי מקדשא, וקטרת בוסמין, דא מבטל כל רחא ורוגזא דעלאמא. דלעילא ותתא וכו'. [ועיי"ש שהאריך עוד (עד אמצע דף קיג). בבאור הפסוקים בענין בלק ובלעם, וחלק מזה הועתק להלן בהערה מג].

¹ בספרי (זאת הברכה לה, י'): ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, ואיזה זה בלעם בן בעור, אלא שקהרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם בן בעור וכו'.

² במדבר רב (כ, א): ויִרָא בַּלֵּק בֶּן צֹפּוֹר. זה שאמר הכתוב (האינו לב, ד) הצור תמים פֿעֶלו כי כל דרכיו משפט (האינו לב, ד), לא הניח הקב"ה לעובדי כוכבים פתחון פה לעתיד לבא, לומר שאתה ריחקתנו. מה עשה הקב"ה, כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל, כך העמיד לעובדי כוכבים. ו העמיד שלמה מלך על ישראל ועל כל הארץ, וכן עשה לנבוכדנצר. זה כנה בית המקדש, ואמר כמה רגנות ותחנונים. וזה החריבו, וחרף וגדף, ואמר (ישעי יד, יד) אֶעֱזֶלָה עַל בִּמְתִּי עֵב. ו נתן לדוד עושר, ולקח הבית לשמו. ונתן להמן עושר, ולקח אומה שלימה לטובתה. ו כל גדולה שנטלו ישראל, את מוצא שנטלו האומות כיצא בה. העמיד משה לישראל, ובלעם לעובדי כוכבים, וְאֵה מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי כוכבים, נביאי ישראל מזהירין את ישראל מן

- אַזוי 'בְּקִיצוֹר' שטייט עס אין רש"י אויכעט^ה. [און] אין מדרש שטייט עס מער בְּאַרְיָכוֹת. -

[דהטעם] פאַרוואָס הקדוש ברוך הוא האָט מְשַׁרָּה שְׂכִינְתּוֹ געווען אויף אַן עָרְל טָמֵא, [כדי] אַז ס'זאָל נישט זיין קיין פִּתְחוֹן פֶּה [להאומות שיאמרו] ווען דו העסט אונז אויך גיווען געגעבן נְבִיאִים - אַזוי ווי מ'האָט געגעבן פֶּאָר אידן מֹשֶׁה רַב־יְנוּיָן, - העט מיר אונז אויך גיווען מִקְבֵּל געווען די תּוֹרָה, מ'העט גיווען תְּשׁוּבָה געטון. [אבל עתה שהתנבא מהם בלעם] זאָגט ער יא, האָט מען געוויזן מ'האָט זיי געגעבן נְבִיאִים און ס'איז נאָך אַרְגֶּער [געוואָרן דורך זייער נביא, ווייל] זיי האָבן פּוֹרֵץ גִּדָּר געוועזן [גדרו של עולם], מיט די נבואה [שלחם].

אידישע נביאים האָבן מַעֲמִיד הֵדֶת עַל תְּלָה געווען. און די נביאי אומות העולם [איז פאַרקערט], מ'האָט געגעבן בְּלָעַם^ו [נבואה], ער איז אַזוי גרויס געווען, און ער האָט פּוֹרֵץ גִּדָּר געווען, ער האָט געמאַכט פִּירְצוֹת פון זנות וכדומה, ער האָט געגעבן די עֲצָה [של הפקרת בנות מדין]^ז.

טז

קושיות ודקדוקים בענין פתיחת פי האתון

קושיא ד

פתיחת פי האתון היה גם גדול, וכדאיחא במדרש דשרי מואב התחילו תמחים על זה, שראו גם שלא היה כמוהו מעולם

ווייטער שטייט וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתוֹן.

[דאָס איז] איינס פון די פֶּלָאִים, עפּעס אַזאַ געוואַלדיג גס.

[ווי] ס'שטייט דאָך טאַקע, דער מדרש ברענגט דאָך, אַז די אַלע שְׂרֵי מוֹאֵב האָבן זיך געוואונדערט, [התחילו] תְּמַהִין, זיי האָבן נאָך אַזוינס נישט געזען. מִיָּמֹת עוֹלָם איז נאָך אַזוינס נישט געוועזן, פון דער בְּרִיאָה אָן^א, [אַז ס'זאָל זיין] וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתוֹן, ס'זאָל רעדן.

יז

ויש להבין לאיזה צורך נעשה גם זה של פתיחת פי האתון, ומה גם במקום שלא היו שם מבני ישראל רק הגויים. ובפרט שלבסוף הרי לא הועילו דבריה, והמשיך בלעם בשליחותו

(ד) אין פִּשְׁטוֹת איז נישט צו פאַרשטיין, מַה זֶה וְעַל מַה זֶה, וואָס האָט

העבירות, שנאמר (יחזקאל ג, יז) וַאֲתָה בֵּן אָדָם צוֹפֶה נְתִתִּיךָ וְגו', ונביא שעמד מן הגוים העמיד פרצה לאֲבֹד את הבריות מן העולם. ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל עובדי כוכבים, שכן ירמיה אומר (מח, לו) לִפִּי לְמוֹאֵב כְּחָלִים יִהְיֶה, וכן יחזקאל (כו, ב) וַאֲתָה בֵּן אָדָם שֹׂא עַל צֹר קִינָה, וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר. • לכן נכתבה פרשת בלעם, להודיע למה סילק הקב"ה רוח הקדש מעובדי כוכבים, שזה עמד מהם, ויִרְאָה מֶה עֲשֶׂה.

^ה ברש"י (כב, ה): ואם תאמר מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע, כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב. העמיד להם נביאים, והם פרצו גדר העולם, שבתחלה היו גדורים בעריות, וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות.

^ז ועיין בזה להלן בהדרוש, באות קיב.

^ח בכמדבר רבה (כ, יד). ולשון המדרש שם הובא להלן בהערה טז.

^א פירוש: מששת ימי בראשית עד עתה. וכלשון המדרש שם, שראו גם שלא היה כמוהו מעולם.

אויסגעפעלט דעם נס. מילא (אם נעשה איזה נס) לִשְׁבָּחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל (וטובתם, הרי זה מובן. אמנם הלא) מילא דָּאָרְט (אצל בלעם), איז דאָךְ קיינער נישט געווען (מישראל), 'אידן' זענען דאָךְ דָּאָרְט נישט געוועזן²¹, [שהרי] דאָס איז דאָךְ געווען 'אויפן וועג' מיט די שְׂרֵי מוֹאָב, [ואם כן] וואָס האָט מען דאָ געוויזן פֿאַר זיי, וואָס האָט מען דאָ געוואונען [דערמיט].

[והרי] ס'האָט דאָךְ [אין] דער אָמֶת נישט גענוצט גאָרנישט, [שהרי] זיי זענען דאָךְ געבליבן ביים רְשָׁעוֹת, בְּלָעַם מיט די שְׂרֵי מוֹאָב אינאיינעם, און ס'איז דאָךְ גאָרנישט געוואָרן פון די גאַנצע מַעֲשֶׂה.

יח

און זיי האָבן דאָךְ [שוין געהאַט] געזען נָסִים פון פריערער [אויך, וכגון] הַעֲמָדַת הַחֲמָה²² [שהיתה במלחמת סיחון ועוג], אָזוּי ווי [כדרך שפירשו]²³ דאָרטן דעם 'יִיִּרָא' [בְּלָק]. און קְרִיעַת יַם סוּף [ודכתיב ביה (בשלח טו, טז) אָז נִבְהָלוּ אֱלֹפִי אֲדָם אֵילִי 'מוֹאָב' יִאֲחֲזֹמוּ רָעַד], און די אַלֶּע זאָכן [שנעשו לישראל כמה נסים במדבר].

יט

וביותר יוקשה זה לפי מה שאמרו והאתון מתה אחר כך, כרי שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם בתוכחתה, וחם הקב"ה על כבוד הבריות. ואם כן מעיקרא למה עשו גם זה שתדבר האתון, ולסלק את בלעם בתוכחתה [וביותר קשה, שהרי] ס'שטייט דאָךְ דאָ גאָר, רש"י²⁴ ברענגט עס פונעם מדרש, - דער מדרש זאָגט עס²⁵, און רש"י ברענגט עס, - אַז דעם אָתוֹן איז באַלד מֵתָה, [איר]

²¹ ועיין בשו"ת חתם סופר (י"ד סו"ס שנו) וז"ל: כל התורה כולה ראינו בעינינו, חוץ מפרשת בלעם. מי הגיד לנו מה היה בין מלך מואב ובין קוסם אחד בלעם שבא אליו אל ארצו, ולמה בא, ומי הביאו, ומי ידע שבנה מזבחות ושרצה לקלל ונהפך לברכה, מי בא בסודם, וישראל היו שרויים במדבר, ואם הם עמדו בארץ מואב בראש הפסגה וראו למטה אל המדבר למרחוק, מאין ידעו יושבי מדבר שמביטים עליהם מראש ההר הזה ושמנחשים עליהם, ואפילו משה רבינו ע"ה לא ידע, ורק מפה הקב"ה ית"ש נכתבו הדברים, והנביא צווח (מיהו ה) זָכַר נָא מֶה יַעֲצֵן בְּלָק וגו'.

²² כמבואר בגמרא תענית (כ). ועבודה זרה (כה), וברש"י דברים (כ, כה).

²³ בבעל הטורים ריש פרשת: ויִיִּרָא בְּלָק וכו', שראה שעמדה לו חמה למשה. יִיִּרָא בגימטריא 'נקדה החמה' (מלשון הגמרא שם בזה).

²⁴ ברש"י (כב, לג): גם אתכה הִרְגֵתִי. הרי זה מקרא מסורס, והוא כמו 'גם הרגתי אותך', כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידִי, כי גם ההריגה: וְאוֹתָהּ הִחַיִּיתִי. ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויִאֲמָר לֹא, הרגתיה, שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות וכו'.

²⁵ במדבר רבה (כ, יד) [וכן הוא בתנחומא (סימן ט)]: ויִאֲמָר בְּלָעַם לְאֶתוֹן וגו' לוֹ יֵשׁ חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עָתָה הִרְגֵתִיךָ, מִשָּׁל לרופא שבא לרפאות בלשונו [את] נשון נחש בדרך, ראה אנקה אחת, התחיל מבקש מקל להורגה, אמרו זו אי אתה יכול ליטול, היאך באת לרפאות בלשונך נשון נחש. כך אמרה האתון לבלעם, אני אין אתה יכול להרגני אלא אם כן חרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה. שתק ולא מצא תשובה. התחילו תמהים שרי מואב, שראו נס שלא היה כמוהו מעולם. • ויש אומרים, אמר להם אינה שלי, השיבתו הלאו אֲנִי אֶתְנֶךָ אֲשֶׁר רִכַּכְתָּ עָלַי מַעֲדוֹף עַד הַיּוֹם הַזֶּה. הא למדת שלא היה זקן, שהאתון גדולה הימנו. ההספן הספנתי לעשות לך כה, כיון שדברה מתה, שלא יהיו אומרים זו שדיברה, ועושין אותה יראה. דבר אחר ההספן הספנתי לעשות לך כה, חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע, שלא יאמרו זו היתה שסילקה את בלעם. ואם חס הקב"ה על כבוד הרשע, אין צריך לומר על כבוד הצדיק וכו'. • להודיעך שחס הקב"ה על כבודן של בריות, וידע צרכן, וסתם פי הבהמה. שאילו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה. שזו הטפשת שבבהמה, וזה חכם שבחכמים, כיון שדיברה לא היה יכול לעמוד בה.

ועוד במדבר רבה (כ, טז): גם אתכה הִרְגֵתִי וְאוֹתָהּ הִחַיִּיתִי, מכאן אָתְּ למד שהרג את האתון.

הָאָט דער מלאך גע'הָרְג'עט. [ואמרו שם הטעם] פֿאַרוואָס, [ווייל] מ'הָאָט חס געווען על כבודם, אפילו של רשעים, [ולכן נהרגה בכדי] מ'זאָל נישט זאָגן זו היא שסילקה את בלעם בטענותיה.

זעט מען [אז] מ'הָאָט גאָרנישט געלאָזט ס'זאָל נתפָּרסם ווערן [מה שדיברה האתון עם בלעם], מ'הָאָט גאָרנישט געזוכט עס, וואָרן פֿאַרדעם הָאָט מען דאָך [איר גע'הָרְג'ט, כדי] מ'זאָל נישט ווייזן אויף דעם אייזל [אז] דעם הָאָט מְסַלֵּק געוועזן [און] איבערגע'טענה'ט בלעם'ן. [ואם כן מעיקרא למה עשו מן השמים נס זה של פתיחת פי האתון לְדַבֵּר דיבורים, אם לא רצו לפרסם זאת לבסוף].

כ קושיא ה

גם צריך ביאור גוף המאמר שאמרו דלכן מתה לפי שסילקה את בלעם בתוכחתה, ודיינו שלא היה לו מה להשיב על דיבור האחרון, למה אצלה צריך חרב בומן שבא להרוג אומה שלימה בפיו. ולמה לא נקטו דהוא עבור עצם הביונות שבייתה לבלעם לפני זה, במה שגילתה בדיבורה את מעשיו המכוערים, וכמבואר בגמרא (ה) נאָר דאָס אַליין מ'זאָל פֿאַרשטיין, דאָס לשון שטייט [במדרש, בכדי] מ'זאָל נישט זאָגן זי הָאָט איבערגע'טענה'ט [בלעם], איז נאָר דער פעלער געווען [לפי] שסילקה [את בלעם], אַז בלעם הָאָט נישט געהאָט וואָס צו ענטפערן.

[וקשה שהרי בטענות האתון לבלעם מבואר בגמרא]^י זי הָאָט אים זייער מ'אוס'ע זאָכן געזאָגט, זי הָאָט אים אויפן אַרגסטן [אופן מְבֹזָה געווען, והגידה לו בפניהם] דו ביסט די אַרגסטע פֿריאַה, זי הָאָט אים געענטפערט אַז זי איז געווען סְכָנָה [לבלעם]. און זי הָאָט אים געכאַפט ביי די ליגנט'ס כסדר.

און צום סוף הָאָט זי אים געפרעגט די קְשָׁיָא, [על אומרו] לו יֵשׁ חָרָב בְּיָדִי [כי עָתָה הִרְגָתִיךָ], צו איר ברויך מען אַ חָרָב - אַזוי זאָגט דאָרט דער מדרש^{יז}, - און דו ווילסט גיין חס ושלום עוֹקֵר זיין אָן אומָה שְׁלִימָה מיטן מויל. הָאָט ער איר נישט געהאָט וואָס צו ענטפערן. [ועל זה אמרו לפי] שסילקה אותו בתוכחתה. [ועל כל פנים] זי הָאָט אים זייער דאָרט מְבֹזָה געווען.

כא

איז דאָך דאָס גאַנצע [מה שיצא מהנס של דיבור האתון, שבוה] הָאָט מען אים דאָ מן הַשָּׁמַיִם אַזוי מְבֹזָה געווען^{יח}. און דאָ שטייט עפעס אַז מ'הָאָט חס געווען גאָר עַל כְּבוֹדוֹ, מ'זאָל נישט זאָגן זו היא שסילקה את בלעם בטענותיו.

וואָס כאַפט מען אָן גראָד דעם איינע [דיבור האחרון, ועל זה אמרו שלכן מתה, כדי] מ'זאָל נישט זאָגן אַז ער איז 'שטעקן געבליבן'.

^י בגמרא עבודה זרה (ד: ו) וסנהדרין (קה:): ויֵדַע דַּעַת עֲלֵיוֹן (כד, טז), אפשר דעת בהמתו לא הוה ידע [פירש"י: מאי בעיא לאהרורי, כדמפרש דאמרי ליה שרי בלק מאי טעמא לא רכבת אסוסיא], דעת עליון מי הוה ידע. מאי דעת בהמתו לא הוה ידע, בעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה, אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת סוסיא, אמר להו שדאי ליה ברטיבא [באָחו, לרעות עשבים לחים]. אמרה ליה הלא אנכי אֶתְנָה, לטעינא בעלמא [לישא משאות, ולא לרכוב. אמרה ליה] אֶשֶׁר לְכַבֵּת עָלִי, אקראי בעלמא [כשאין לי סוס מוזמן. אמרה ליה] מַעֲרֹףְךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה, כתיב הכא הִסְכֵּן הַסְכַּנְתִּי, וכתוב התם (מלכים א' א, ב) וַתְּהִי לוֹ סְכָנָה. אלא מאי ויֵדַע דַּעַת עֲלֵיוֹן, שהיה יודע לכוון אותה שעה שהקב"ה כועס בה.

^{יח} ועיין ענין זה באורך באור החיים הק' (כב, כג-כז).

כב

קושיא ו

במדרש איתא בפסוק וַיֹּאמֶר בְּלָעַם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, דעכו"ם שמדבר בלשון הקודש, לשונו סרוח. וצריך ביאור היכן נשמע מפסוק זה שדיבור בלשון הקודש, ושלשונו סרוח.

דער מדרש זאגט^ט, - דאָס לשון איז אַ פֿלאַ, - וַיֹּאמֶר בְּלָעַם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, [אף על גב] שדיבר בלשון הקודש, [איז] עכו"ם שמדבר בלשון הקודש, לשונו סרוח. אזוי שטייט אין מדרש רבה.

כג

דער ילקוט זאגט עס^כ אויף אן אנדער לשון, אָבער ס'איז אַלץ די זעלבע [ענין].

כד

(ו) [וצריך ביאור] פון וואו האָט מען עפעס גענומען [לדרוש כן], פונקט פון דאָנעט איז געדרינגען אַז ער האָט גערעדט לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ, פון דעם וואָס ער האָט געזאָגט כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי.

און אַז ס'איז לְשׁוֹנוֹ סְרוּחַ, אַלעס איז דאָ געדרינגען פון דאָנעט. וואו קומט דאָס עפעס אָהער, [און] וויאָזוי איז דאָס פון דאָנעט געדרינגען.

לו

הקדמה ליישוב הקישייות

איתא בגמרא בבא בתרא: משה כתב ספרו, וספר בלעם, שהוא פרשת בלק

די גמרא זאגט אין בבא בתרא דף י"ד^{כא}, [וואו] ער רעכנט אויס אַלע [ספרים], די תורה נביאים וכתובים, 'ווער' ס'האָט עס געשריבן [יעדן ספר]. רעכנט ער משה אויף די תורה, און ער זאגט משה רבינו כתב ספרו, וספר בלעם.

^ט במדבר רבה (כ, יד) ובתנחומא (סימן ט): וַיֹּאמֶר בְּלָעַם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, אף על פי שמדבר בלשון הקודש, עובר כוכבים לשונו סרוח.

^כ בילקוט שמעוני (רמז תשסח): וַיֹּאמֶר בְּלָעַם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, אף על פי שהיה ארמי, היה מדבר בלשון הקודש, ארמי לשונו סרוח.

^{כא} בגמרא בבא בתרא (יד: טו): תנו רבנן, סדרן של נביאים, יהושע ושופטים, שמואל ומלכים, ירמיה ויחזקאל, ישעיה ושנים עשר וכו'. סידרן של כתובים, רות וספר תהלים ואיוב ומשלי, קהלת שיר השירים וקנינות, דניאל ומגילת אסתר, עזרא ודברי הימים וכו'. וּמִי כְתָבָן, משה כתב ספרו, ופרשת בלעם [פירש"י: נבואתו ומשלו], אף על פי שאינן צורכי משה ותורתו וסדר מעשיו, ואיוב. יהושע כתב ספרו, ושמונה פסוקים שבתורה [מן וְיָמַת מֶשֶׁה, עד סוף הספר]. שמואל כתב ספרו, ושופטים [נשכולם קדמו לו, ועמד וכתב ספרו, ומה שעלתה לישראל בימיהם], ורות [שהיתה בימי השופטים]. דוד כתב ספר תהלים על ידי עשרה זקנים [כתב בו דברים שאמרו זקנים הללו שהיו לפניו, ויש שהיו בימיו, כגון אסף והימן וידותון מן הלויים המשרתים], על ידי אדם הראשון [כגון גִּלְמִי רֶאָה עֵינִיךָ, וְלִי מַה יִּקְרֶי רֵעִיךָ (תהלים קלט, טז-יז)], אדם הראשון אמר [סנהדרין לח.], על ידי מלכי צדק [נֶאֱמָר ה' לֹאֲדֹנִי שָׁב לִימִינִי (שם קי, א)], וכל המזמור, ועל ידי אברהם [כדאמרין לקמן, אֵינִי הָאֲזָרְחִי (שם פט, א) זה אברהם], ועל ידי משה [תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה (שם צ) וכל אחר עשר מזמורים כסדרן], ועל ידי הימן [מִשְׁכִּיל הַיִּמֵּן (שם פח)], ועל ידי ידותון [למנצח לידותון (שם לט סב עז)], ועל ידי אסף (שם נ ע-פג), ועל ידי שלשה בני קרח. ירמיה כתב ספרו, וספר מלכים, וקנינות. חזקיה וסיעתו [בני דורו שהאריכו ימים אחריו] כתבו ישעיה [שהרגו מנשה ולא כתב ספרו, שלא היו הנביאים כותבים ספריהן אלא לפני מותן], משלי, שיר השירים, וקהלת [וכתיב בספר משלי (כה, א) אֲשֶׁר הֶעֱתִיקוּ אֲנֹשִׁי חֲזָקִיָּה וְגו' ועל חזקיה גרם להן לעסוק בתורה, כדאמרין בחלק (סנהדרין צד): נעץ חרב על פתח בית המדרש כו', נקרא הדבר על שמו]. אנשי כנסת הגדולה [חגי זכריה ומלאכי ורובכל ומרדכי וחבריהם] כתבו יחזקאל [נשנתכא בגולה, ואיני יודע למה לא כתבו יחזקאל בעצמו, אם לא מפני שלא נתנה נבואה ליכתב בחוצה לארץ, וכתבום אלו לאחר שבאו לארץ], ושנים עשר [מתוך שהיו נבואותיהם קטנות, לא כתבום הנביאים עצמם איש איש ספרו, ובאו חגי זכריה ומלאכי וראו שרוח הקדש מסתלקת, שהיו הם נביאים אחרונים, ועמדו וכתבו נבואותיהם, וצרפו נבואות קטנות עמם, ועשוהו ספר גדול שלא יאבדו מחמת קטנם], דניאל [שהיה בגולה, וכן]

לח

קושיא יב

והוא תמוה למה הוצרך לחשוב ספר בלעם לחודיה,
ומהו הרבותא בזה, והלא הוא מכלל כל התורה שכתב משה

ס'איז עפעס א פלא. [ער זאגט עקסטער] כתב ספרו, ער האָט געשריבן די תורה הקדושה, [שהרי] אלעס האָט דאָך משה רבינו געשריבן, און [עקסטער] אַ רבנותא אַז 'אויך' [ספר בלעם. והלא גם] ספר בלעם איז דאָך אויך אַ חלק [של] תורה, די פרשה דאָ פון בלעם, [ואלמלי] אפילו ס'זאל זיין אַן אות ס'זאל פון דעם פעלן [בספר תורה] איז שוין נישט קיין די גאנצע ספר תורה, ס'איז [פונקט] אַזוי ווי די 'גאנצע' תורה, [ובודאי] כתבו משה, ואמאי הוצרך הגמרא למימריה].

לט

תירויין רש"י - על קושיא יב

וברש"י מפרש דהרבותא הוא אע"פ שאינן צורכי משה ותורתו, וסדר מעשיו

רש"י^{כב} נייט זיך דאָרטן [לפרש בדוחק], - ס'איז אַביסל שווער צו פאַרשטיין רש"י'ס פֿשט דאָרט. - רש"י וויל זאָגן^{כג} אַז ס'איז אַ רבותא [מה שמשה כתב פרשת] בלעם, ווייל ס'רעדט פון גוים.

מ

מה שעדיין קשה - לתירויין רש"י

אמנם הא כמה פרשיות שבתורה מיירי מעניני גוים ממש,

וכגון פרשת לבן, ואכתי צ"ב מהו הרבותא בפרשת בלעם דיקא

[אבער על פי] פשוט איז דאָך [עס נאָך] זייער שווער צו פאַרשטיין, ס'איז [דען] אַ רבנותא [מה שכתב פרשת] בלעם אויך, [והרי] אַסאך זאכן שטייט [פון גוים וכגון] פון לָבָן, און פון דעם [און יענעם], וואָס ס'שטייט אַלץ אין די תורה פון פאַרשידענע גוים, פון אלע גוים און פון די ז' אומות, ס'איז דאָך עפעס פאַרשידענע ענינים וואָס שטייט אין די תורה הקדושה, [ומה נשתנה] וואָס עפעס פונקט דאָ [ביי] דעם איז דאָ אַ רבנותא אַז משה רבינו האָט עס געשריבן.

מא

תירויין העיון יעקב - על קושיא יב

ובעיון יעקב מבאי פ' הריטב"א, ומוסיף על זה לתרין דהרבותא הוא לפי שבאמת התורה קדמה לעולם והכל כבר נכתב מראש רק שחזר וכתבו משה, משא"כ בספר בלעם שלא קדמה לעולם, ולזה משמיענו דגם זאת כתב משה

נאָך דער ריטב"א ברענגט, - ס'איז דאָ דאָרט אין עין יעקב [נדפסו דבריו], ברענגט [ער בעיון יעקב] פונעם ריטב"א^{כד}, - דער ריטב"א זאגט [פֿשט, ומוסיף עליו העיון יעקב, ווייל]

ומגילת אסתר. עזרא כתב ספרו, ויחס של דברי הימים עד לו [ער שייחס עצמו]. [ועיי"ש עוד בגמרא, מה דשקיל וטרי בכל זה, ואכ"מ].

^{כב} ברש"י על הגמרא שם. ולשונו מובא לעיל, שכתב אף על פי שאינן צורכי משה ותורתו, וסדר מעשיו.

^{כג} דברי רבינו בזה הוא כמו שמפרש בתורת חיים (בכא כחרא שם) על פי דברי רש"י, וז"ל: ופרשת בלעם נראה דלאו אשלש נבואות הראשונות קאמר, דאינהו כיון דלישראל הוה קא מתנבא, ודאי צרכי משה ותורתו נינהו, אלא אנבואה רביעית קאמר, דכתיב ועתה הנני הולך לעמי לכה איצטף וגו', דעיקר נבואתיה לעובדי כוכבים הוה, דכתיב והיה אדום יהיה ירשה שיערי, וירא את עמלק, וצים מיד פתים וענו אשור וגו', דהך פרשתא הוה דומיא דספר איוב, דאינהו נמי עיקר נבואותיהו לעובדי כוכבים הוה, כדקאמר לקמן.

לעולם די תורה הקדושה איז דאך געווען נאך 'פאר' בריאת העולם, תורה קדמה לעולם (פסחים נד.), די תורה איז געווען אפגעשריבן פון לאנג, [און] נישט [אז] משה רבינו האט געדארפט שרייבן. נאר משנה תורה וואס ער האט מחדש געווען, דעם האט ער געשריבן [מחדש, ממה שהסכים הקב"ה לדעתו. אבל שאר הד' ספרים] יענעס האט ער [נאר] 'איבערגעשריבן' [מה ששמע מפי הקב"ה, אבער] ס'איז געווען פון לאנג. [ומה שאמרו בגמרא משה כתב 'ספרי', קאי על ספר דברים].

נאר וואס ס'שטייט [פון] בלעם, איז נישט געווען געשריבן פון פריער, [ווייל] ס'איז דאך געווען קדמה לעולם, האט מען נישט געוואלט [שהקב"ה יכתוב מנביאי אומות העולם, וממילא] האט עס משה רבינו געשריבן.

אזוי זאגט דער ריטב"א [והעיון יעקב, במה שמוסיף עליו].

מב

מה שעדיין קשה - לתירוץ העיון יעקב

אבל גם תירוצו זה קשה, שהרי גם פרשה זו הוא ככל התורה שנכתבה קודם בריאת העולם, ומה שקשה האין היה שייך לכתוב דבר שהיה עדיין תלוי בחירה, זה קשה גם על כמה שאר פרשיות התורה, והתירוץ הוא רקודם בריאת העולם היו נכתבו אותיות אלו בצירופים אחרים והיה בהם ענינים שנשנים, אלא שלאחר הבריאה נשתנו האותיות לצירופים של עתה לפי מה שהיתה הבחירה

[אבער] ס'איז אויך קשה.

ווארן לעולם ס'איז דאך דא [כגון] דער חטא העגל, האט מען דען געשריבן, פאר בריאת העולם איז דען געשטאנען דער חטא העגל, [דאס] איז דאך עפעס ווי א סתירה מיט די 'בחינה'.

נאר וואס דען, איך מוז דאך אזוי זאגן, אזוי ווי זיי זאגן דאך שוין לאנג די אלע [ספרים] ^{כה}, זיי זאגן דאך אז די תורה הקדושה וואס ס'איז קדמה לעולם, איז נישט טייטש אזוי ווי ס'איז געווען [כמו שהוא], באַשר הוא שם, [געשריבן] מיטן חטא העגל, מיט מרגלים, און מיט די אלע זאכן [שהיו עדיין תלויים בבחירה]. נאר וואס דען, ס'איז געווען צרופי אותיות [אחרים, באותיות אלו של התורה], און ווען נישט דער חטא, העט

^{כד} בחידושי הריטב"א (בבא בתרא יד: הנהפס גם על העין יעקב שם) כתב: והא דאמרין במשה שכתב ספרו ופרשת בלעם. נראין דברי האומרים שאין זו פרשת בלעם שכתובה בתורה, דההיא הקב"ה כתבה כשאר התורה, אלא פרשה בפני עצמו הוא שכתב והאריך בה ביותר, והיתה מצויה להם.

ובעיון יעקב (על הע"י שם) לאחר שדעתיק דברי הריטב"א, כתב וז"ל: ונראה דדעת רש"י, דהא דמשה כתב ספרו, היינו ספר משנה תורה, שזה נקרא על שם משה כדכתיב (מלאכי ג, כב) זכרו תורת משה, משא"כ שאר התורה קדומה אלפים שנה, וכדמסיים ספר במדבר אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה, ובמשנה תורה כתוב אלה הדברים אשר דבר משה. ובוה מתורץ קושיית הפסיקתא הובא בילקוט סוף מלאכי, זכרו תורת משה עבדי, והלא תורת ה' היא, כדכתיב (תהלים ט, ח) תורת ה' תמימה. ופרשת בלעם אע"פ שכתובה בתורת ה', מכל מקום נכתבה על ידי משה, כיון שהיה מנביאי אומות העולם, לא נכתבה על ידי הקב"ה בעצמו.

^{כה} כן כתב בפתיחת הרמב"ן לספר בראשית, וז"ל: עוד יש בידינו קבלה של אמת, כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחר וכו', מלבד צירופיהם וגמיטריאותיהם של שמות וכו'. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי לבנה, בענין הזה שהזכרנו היה, שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות, והיה אפשר קריאתה שתקרא על דרך השמות, ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה, ונתנה למשה רבינו על דרך חלוק קריאת המצוות, ונמסר לו על פה קריאתה בשמות וכו'.

וכן הובא בשם הגר"א בספר מרגניתא דבי רב (להבדוק טעם) ובענין יוסף על הע"י (בבא בתרא טו.) בבאור מה שאמרו בגמרא דח' פסוקים אחרונים כתבם משה 'בדמע' עיי"ש. ומביאו רבינו בדברי יואל אחרי (עמוד נא) ועל קהלת (אות ב), ועוד. ובעל הגאולה ועז"ת (סימן מ) הוסיף דכן כתב גם תלמידי הבעש"ט בשם הבעש"ט (כהובא בספר בעש"ט עה"ת פרשת ברכה).

גיווען געקאנט ווערן אנדערע צרופים. די אלע אותיות זענען געוועזן, אָבער די צרופים זענען געוואָרן יעדעס מאָל ווען ס'איז געשען די זאך. ווען די זאך איז געשען, זענען אַראָפּגעקומען [און] זענען געוואָרן די אלע צרופים. אזוי זאָגן דאָך די ראשונים^{יב}.

מג

[וממילא] די זעלבע מַעֲשֶׂה איז ביי בִּלְעָם'ן אויכעט. קען זיין ס'איז געווען אנדערע צירופים [בתורה שקדמה לעולם, גם בפרשה זו] נאָר מ'ווייסט נישט וויאָזוי. און מאן זימער לָן [שלא נכתב זה קודם בריאת העולם], פאָרוואָס איז ווייטער אויך אַ רבּוּתא, [און] פאָרוואָס בִּלְעָם'ס איז 'נישט' געווען קודם. ס'איז אַלץ שווער צו פאַרשטיין.

מז

תירוץ הנחלת יעקב - על קושיא יב

אמנם החוות דעת בספרו נחלת יעקב כתב תירוץ נכון בזה, כי אמירת בלעם ודאי לא היה בלשון הקודש כמו שכתוב בתורה, רק אמר זאת בלשונם, אלא שמשה רבינו חזר וכתב זאת בלשון התורה, וזה שמשמענו דמשה כתב ספר בלעם בלשון הקודש

נאָר דאָ דער נחלת יעקב^{יב}, - פונעם חוות דעת איז דאָ אַ ספר [נחלת יעקב] אויף די תורה, - ער טוט אויף, ער זאָגט, זעט אויס [דער פֿשט] וואָס ער זאָגט [אז] משה רבינו כתב ספרו ופרשת בִּלְעָם, אַז די אלע ברכות וואָס בִּלְעָם האָט געזאָגט, האָט ער נישט געזאָגט אזוי ווי זיי שטייען אין די תּוֹרָה, אויף לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ. [נאָר פאַר] אים האָט מען עס איבערגעזעצט אויף זיין לשון, ער האָט עס געזאָגט אויף זיין לשון האָט ער דאָס געזאָגט, אַז זיי זאָלן עס פאַרשטיין, בִּלָּק און די אלע [שרי מואב], ווייל זיי האָבן נישט געקענט קיין לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ.

נאָר וואָס דען, דעס איז דאָס 'ענין' דערפון, און 'דאָס' שטייט אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה [בלשון הקודש, כל 'ענין' נבואתו].

אָבער בִּלְעָם'ן האָט מען די זעלבע [ענין] איבערגעטייטשט אויף זייער לשון, און ער האָט דאָס געזאָגט אויף זייער לשון.

איבערדעם איז דאָס די רבּוּתא. וואָרן לכאורה בִּלְעָם האָט דאָך עס נישט 'אזוי' געזאָגט, און משה רבינו האָט אָבער געשריבן עס מיט 'דעם' לשון, מיט דעם לשון שניתן בו התורה האָט ער דאָס געשריבן אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה. דאָס איז די רבּוּתא. אזוי זאָגט דער חוות דעת, אין נחלת יעקב.

^{יב} ועיין עוד בענין זה באורן בדברי רבינו בכתי"ק לפרשת קרח (נרפס בטיב לבב פ' קרח, ובכתבי יואל שם אות א), ובס"ג משפטים שקלים תש"כ, נצבים תשכ"ד, בראשית תשכ"ז, ובליל שב"ק נצבים תשי"ג (בדברי יואל תנינא, נצבים עמוד סא), ראה תש"כ (שם, ראה עמוד שסה), ואחרי תשכ"ו (בדברי יואל, אחרי עמוד כא).

^{יב} בנחלת יעקב עה"ת (ריש פרשת): בבבא בתרא אמרינן, משה כתב ספרו ופרשת בלעם. והוא תמוה, דהא פרשת בלעם גוף התורה הוא, וכל התורה כולה משה כתבה. לכן נראה הכוונה, דהנה מה שאמר בלעם לבלק, ודאי לא בלשון הכתובה בתורה אמרה, דאם כן לא היה משיג בלק מה שאומר בלעם, דמנין היה יודע בלק לדבר בלשון הקודש, ובלשון סתום. אך משה כתב כוונת ההשגה שהשיג בלעם, בלשון זה הכתוב בתורה, שיש על כל קרן וקרן תילי תילים של רמזי סודות.

מה

ס'איז אַ דָּבָר חֲדָשׁ [מה שכתב בנחלת יעקב], און ס'זעט עפעס אויס [אזוי טאָקע אין

מדרש] (וכדלהלן באות מה).

מו

וכעין זה נראה בדברי הרמב"ן בענין טעם שם משה, בדפסוק כתיב כי מן המים משיתהו, שהוא בלשון הקודש, אבל בת פרעה קראתו בלשון מצרי בשם המורה על זה הענין של הוצאה מן המים

לעולם מ'געפונט כעין זה, שטייט אין רמב"ן אויך.

דער רמב"ן זאגט [על הפסוק] וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ (שמות ב, י'), זאגט דער רמב"ן^{כב} פון וואו האָט בת פרעה געקענט לִשְׁוֹן קוֹדֶשׁ [אז] זי זאָל זאָגן מֹשֶׁה.

זאָגט ער, זי האָט אים נישט גערופן מֹשֶׁה, זי האָט אים גערופן אויף לִשְׁוֹן מִצְרִי [מיט] די טייטש [פון] כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ. און מֹשֶׁה איז דאָךְ טייטש אַרויסציען, זי האָט אים גערופן דעם נאָמען מיט לִשְׁוֹן מִצְרִי, נישט מֹשֶׁה [בלשון הקודש]. נאָר די תורה הקדושה האָט עס איבערגעזעצט אויף דעם לִשְׁוֹן התורה, מֹשֶׁה, כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ. אָבער זי האָט דאָס זעלבע געזאָגט אויף אַן אַנדער לִשְׁוֹן. אזוי זאָגט דער רמב"ן דאָרט אויך.

מו

זעט מען דאָךְ אַז ס'איז פאַרהאַנדן אזוי, די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה זאָגט אזוי מיט 'דעם' לִשְׁוֹן, ווייל ס'איז געשען אזוי [בלשון האחר].

מה

וכעין זה היה כאן בבלעם. ובפרט לפי מה דאיתא במדרש שנתן הקב"ה כח בקולו של בלעם להיות הולך בכל העולם, ואם לא הבינו האומות בלשון הקודש א"כ מה תועלת היה בדבר, אלא ודאי ששמעו זאת בלשונם

די זעלבע קען דאָ אפּשר זיין ביי בלעם'ן.

ס'זעט עפעס אזוי אויס אויכעט [בדברי המדרש].

וואָרן ס'ווערט געברענגט אין מדרש אויף אַ פּלאַץ^{כט}, אַז דער בורא כל עולמים האָט אים געגעבן כח [פאַר בלעם, אַז] ער האָט געזאָגט אזוי הויעך, אַז אַלע אומות העולם האָבן געהערט, מסוף העולם ועד סופו.

[והרי] די אַנדערע - אַלע אומות העולם - האָבן דאָךְ נישט געקענט [לשון הקודש. ואם כן מה תועלת בהשמיעו לכולם, אם לא שהיה זה בלשונם].

^{כב} עיין ברמב"ן פרשת מקץ (מא, מה): [וַיִּקְרָא פְּרָעָה שֵׁם יוֹסֵף] צִפְנָת פִּעֲנָה. אמר רבי אברהם (באבן עזרא) אם היא מלה מִצְרִית, לא ידענו פירושה, ואם מתורגמת, לא ידענו שם יוסף. ○ ועל דעת הראשונים שאומרים (בתפלת נשמת כל חי) הַמִּפְעֵנֶה נַעֲלָמִים, יתכן שקרא לו שם נכבד כלשון ארצו, כי שאל לו, או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו, וענינו, צִפְנָתָהּ מִגְלָה. וכן בתו [של פרעה] קראה שם מֹשֶׁה רבינו כלשון עמו, מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ. ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצריים 'מוניס', כי יִשְׁנֵהוּ השמות ללשון מובן או מורגל להם, כאשר יעשה התרגום בקצתם, כגון בֵּין קֹדֶשׁ וּבֵין שׁוֹר (וירא כ, א), בֵּין יָקָם וּבֵין חִגְרָא, וכן בהרבה מן השמות, ובקצתם לא יִשְׁנֵהוּ דבר, כאשר עשה בסיתון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן, וזולתם הרבה. וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו. [ועיין עוד באבן עזרא פרשת שמות (ב, י)].

^{כט} בבמדבר רבה (כ, כא): וַיִּשָּׂא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר, זה שאמר הכתוב (משלי כז, יד) מְכַרְךָ רָעָהוּ בְּקוֹל גְּדוֹל וְגו'. כשבא בלעם לקלל את ישראל, עיקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך, שנאמר (תצא כג, ו) וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמְעַע אֶל בְּלָעָם וַיִּהְיֶה ה' וְגו', נתן הקב"ה כח בקולו וקולו הלך מסוף העולם ועד סופו, כדי שישמעו האומות שהוא מברכן. מנין, אמר רבי אלעזר הקפר, כתיב להלן (ואתחנן ה, יט) קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יִסָּף, שהיה הולך מסוף העולם ועד סופו, וכאן כתיב מְכַרְךָ רָעָהוּ בְּקוֹל גְּדוֹל וְגו'.

מט

והרי גם במתן תורה אמרו שהיה הקול מתחלק לשבעים לשונות, כדי שבינו כל האומות אם ירצו לקבלה, אבל לא שמעו זאת בלשון הקודש

און אפילו [ביי] מתן תורה, [בדיבור] אָנְכִי ה' אֱלֹקֶיךָ שְׁטִיט אויך, זאָגט דאָך די גמרא^ל כמו פֿטִיש יפֿצֿץ סֵלַע, ס'איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף שְׁבַעִים לְשׁוֹן, דער דיבור פון הקודש ברוך הוא אָנְכִי ה' אֱלֹקֶיךָ איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף שבעים לשונות [כדי] אַלע אומות העולם זאָלן הערן, [ווייל] אפשר וועלן זיי עס מִקְבֵּל זיין. אַזוי זאָגן זיי דאָך דעם פֿשֿט, זאָגט דאָך תוספות^{לא}.

זעט מען דאָך אַז מ'האָט געמוזט 'איבערזעצן' אויף [שאר] לשונות [בכדי] אַז אַלע אומות זאָלן פאַרשטיין.

נ

כי האומות בודאי לא הבינו בלשון הקודש, וכמו שהביא יוסף ראה לאחיו ממה שמדבר בלשון הקודש שהוא יוסף. ואצל פרעה אמרו בנגמרא דאנמריה יוסף לשון הקודש ולא נמר

און [יוסף] אמר להשבתים [ויגש מה, יב] וְהִנֵּה עֵינֶיכֶם רְאוּת [כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֱלִיכֶם] [ופירש"י] בלשון קודש [וזה היה לראיה שהוא יוסף. ולעומת זה] פרעה האָט זיך געוואָלט לערנען [לשון קודש], ער האָט געקאָנט אַלע שְׁבַעִים לְשׁוֹן, און לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ איז לֹא אַגְמֶריה, ער האָט עס נישט געקענט מִקְבֵּל זיין^{לב}.

וואָרן דאָס ריכטיגע לְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ, קען גאָר אַ רֶשֶׁע נישט קענען, וואָרן דאָס האָט אַ קְדוּשָׁה אין זיך, [און] ס'קען [עס] גאָרנישט מִקְבֵּל זיין קיין רֶשֶׁע, ס'האָלט זיך נישט אין אים, אַזוי ווי די גמרא זאָגט דאָך אַגמריה ולא קבליה. ער [יוסף] האָט אים געוואָלט אויסלערנען פֿרַעֲהָן, האָט ער נישט געקענט.

נא

ואם כן גם בלעם לא הכיר בלשון הקודש, אלא ודאי שלו נאמרו הדיבורים בלשון ארמי, ולשון ארמי זה היה הולך עד סוף העולם. כי אין לומר גם כאן שהיה הקול של לשה"ק מתחלק לשאר לשונות, שלא נוכר כן רק במתן תורה נו מילא זעט דאָך אויס, ער [בִּלְעָם] האָט עס נישט געקענט.

^ל בגמרא שבת (פח): אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב (תהלים סח, יב) ה' יתן אִמֶּר הַמְכַשְׁרוֹת צָבָא רַב: [פירש"י: צבא רב, כל האומות], כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה, נחלק לשבעים לשונות. תני רבי ישמעאל, וּכְפִישִׁישׁ יפֿצֿץ סֵלַע [ירמ"י כג, כט], מה פֿטִיש על כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, נחלק לשבעים לשונות.

^{לא} עיקר פירוש זה הוא במהרש"א (שבת שם) וז"ל: ה' יתן אומר וגו' כל דיבור ודיבור כו' נחלק לע' לשונות כו'. שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לעתיד, אילו שמענוה בלשוננו קבלנוה.

ודבריו הם על פי דברי התוספות בסוטה (לה:), דמיירי בגמרא איתא שם בענין האבנים שבגלגל שכתבו עליהם את כל דברי התורה בע' לשון, ואמרו שם בגמרא, בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושיגרו נוטירין שלהן וקילפו את הסיד והשיאוו ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת, שהיה להן ללמוד ולא למדו. – ועל זה כתבו התוספות שם: ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת. ואם תאמר תיפוק ליה דבשעת מתן תורה החזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, ויש לומר דעונש זה גדול הוא שלאחר שהיתה כתובה בידם ולא רצו ללמוד. [ועל פי דרך התוספות מפרש כן המהרש"א בשבת, גם לענין מה שנחלק הדיבור לע' לשון בשעת מתן תורה].

^{לב} וכמבואר בגמרא סוטה (לו:): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, בשעה שאמר לו פרעה ליוסף וּבְלַעְדִּיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וגו' [מקץ מא, מד], אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילוהו עלינו, אמר להן גנוני מלכות אני וראה בו. אמרו לו אם כן יהא יודע בשבעים לשון, בא גבריאל ולימדו שבעים לשון, לא הוה קגמר, הוסיף לו אות אחת משמו של הקב"ה ולמד, שנאמר (תהלים פא, ו) עֲדוּת בִּיהוֹסֵף שְׁמוֹ בְּצִאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם שֶׁפֶת לֹא יִדְעֵתִי אֲשַׁמֵּעַ. ולמחר כל לישנא דאישתעי פרעה בהדיה, אהדר ליה, אישתעי איהו בלשון הקודש, לא הוה קא ידע מאי הוה אמו, אמר ליה אגמרי, אגמריה ולא גמר. אמר ליה אישתבע לי דלא מגלית, אישתבע לו וכו'.

[וּאֵם תֹּאמַר] אֵיךְ זָאָל זָאָגֵן [זא] דָּא אִיז אויך געווען דאָס נָס [זא] ס'איז 'איבערגעזעצט' געוואָרן [לכל הלשונות], אַזוי ווי ביי מִתֵּן תּוֹרָה. [אמנם] כּוֹלֵי הָאֵי קלער אֵיךְ נִישַׁט [שבדיבור 'בלעם' יתהרה גם כן נס כזה, וגם לא נזכר כן בדברי חז"ל].
[נאָר] זעט אויס טאַקע אַזוי ווי דער נחלת יעקב זאָגט, אַז ער האָט עס 'געזאָגט' [מעיקרא] אויף אַן אַנדער לָשון.

נב

והשתא דלשון הברכות של בלעם הכתובים בתורה, אינו כפי הלשון עצמו שאמר זאת בלעם בלשון. אם כן נוסף דהרי חילוק גדול יש בין הנאמר בשאר לשונות להנאמר בלשון התורה

הַשְׁתָּא לִפִּי זֶה, הַשְׁתָּא דְּאֶתִית לְהָכִי [זא] ער האָט געזאָגט אויף אַן אַנדער לָשון, אִיז דאָךְ טאַקע אַ געוואָלדיגער חִילוק [בין לשון בלעם עצמו, ללשון הברכות שבתורה], און ס'איז גאָרנישט 'דִּי' [זעלבע] דִּיבּוּרִים [שנכתבו בתורה בלשון הקודש].

נג

וכמו שביאר החתם סופר כמה דקשה לכאורה מאי כל הרעש הזה במה שתרגמו התורה ליוונית, עד שנעשה העולם חושך ג' ימים. והלא מבואר בספרי קורות הדורות שכבוד גדול הנחילו אז ישראל בעיני המלך והגוים

ווי דער חתם סופר זאָגט אין פֿרשת שמות^{לז}, [לבאר] פֿאַרוואָס ס'איז געווען העולם חֲשֵׁךְ [ג' ימים], ווען מ'האָט איבערגעזעצט די תורה הקדושה פֿאַר תְּלָמִי הַמֶּלֶךְ^{לח}, אִיז געוועזן - שטייט אין ירושלמי^{לד} - ס'איז הָעוֹלָם חֲשֵׁךְ געוועזן דריי טאָג. פֿרעגט ער, וואָס איז אַזאַ 'געוואָלד', ס'שטייט דאָךְ^{לה} [זא] זיי האָבן געהאָט גרויס פֿבוֹד, [ס'איז] ידוע אַז מ'האָט זיי זייער מְכַבֵּד געווען אִידן, [און] זיי האָבן מְכַבֵּד געווען זייער די תּוֹרָה. [און] אַז מ'האָט פֿאַר די גוֹים איבערגעזעצט, מַה הַמֶּקְרָא חֶסֶד, וואָס איז דאָס עפֿעס אַזאַ 'געוואָלד'.

נד

ולזה ביאר החתם סופר כי בלשון התורה הנכתב בלשון הקודש רמוזים בה כל סוגי החכמות שבעולם, וכל הדרשות והסודות. משא"כ כשתרגמו אותה ללשון יון, שאז נאבדו ממנה כל אלו עניני החכמה הטמונים בתורה

גיט דער חתם סופר צו פֿאַרשטיין^{לז}, אַז אין לשון התורה איז דאָ אַזויפיל [ענינים הנרמזים וטמונים בה, און] ס'ליגט [דערין] כָּל מִינֵי חֲכָמוֹת שֶׁבְּעוֹלָם, אַלעס איז מְרומָז

^{לב} כמבואר בגמרא מגילה (ט:). תניא אמר רבי יהודה, אף כשהתירו רבותינו יונית, לא התירו אלא בספר תורה, ומשום מעשה דתלמי המלך. דתניא מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כינסן, ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה והסכימו כולן לדעת אחת, וכתבו לו אלקים בראשית, אעשה אדם וכו'. נרמזין שם בגמרא עוד כמה שינויים שכתבו לו].

^{לז} כן הוא במגילת תענית (פרק האחרון): בח' בטבת נכתבה התורה יונית כימי תלמי המלך, והחושך בא לעולם שלשת ימים.

ובטור ושלחן ערוך (א"ח תקפ, א-ב): אלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם וכו'. בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית כימי תלמי המלך, והיה חושך לעולם ג' ימים.

^{לה} ביוסיפון (פרק יז), ובספר מאור עינים (לרבי עזריה מן האדומים, בחלק הדרת זקנים המיוסר על עובדא זו שאצל תלמי המלך). כן מציין בחתם סופר דלהלן.

^{לז} בדרושים לח' טבת האריך החתם סופר בענין זה בכמה מקומות, לבאר מה היה הצרה והחושך במה שתרגמו את התורה ליוונית. - ובדרוש לח' טבת תקצ"ט הנדפס בתורת משה פרשת שמות, ובדרשות חתם סופר (עמוד ק: דפוס, כתב וז"ל: כתיב במגילת קינות (איכה ג, ב) אוֹתִי נֶהֱג וְיָלַךְ חֲשֵׁךְ וְלֹא אֹר, ויש לדקדק הכפל, פשיטא כיון שהוא חשך אינו אור. o [ונראה] ליישב בהבין מה שכתוב במגילת תענית כי בח' טבת שהועתקה תורה יונית

[בלשון התורה. וכגון] אין די פרשת החדש הזה לכם איז מ'רומז גאנץ חכמת תכונה [פון] אלע כוכבים ומזלות, און אין [הלכות] טריפות [ליגט] די אלע טבעיות [הבעלי חיים] ל'.
כל מיני חכמות שבעולם, ליגט אין די תורה הקדושה.

נה

ער טייטשט מיט דעם [פסוק] [וואתחנן ד, ו-ח] ושמרתם ועשיתם פי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה [פי מי גוי גדול] אשר לו חקים ומשפטים. [ולכאורה] וויאזוי ווייסט מען פון די חקים אז אידן זענען אזוי קלוג, מ'פארשטייט דאך ניטאמאל די 'חקים'.

זאגט ער, [כי האומות] זיי האבן אויף אלע חכמות האבן זיי די פילוסופיא [און] זיי האבן די אלע לימודים [בכמה חיבורים וחכמיהם העוסקים בזה], און אידן נעמען [דעם אלעס]

היה חשך בעולם, ומה טעם לחשך הזה. ומצינו בספר יוסיפון ובספר מאור עינים, שהיה אורה ושמחה ליהודים, והשיגו על ידי זה כבוד גדול, והמלך והעמים הכירו יקר התורה כי רבה היא. • ליישב נראה לי בהקדים דכתיב [וואתחנן ד, ו] ושמרתם ועשיתם פי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואמרו כל הגוים וגו' רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, הרי אתה רואה שכולם בפסוק הזה שעל ידי עסקינו בתורה יקרא עלינו שם חכמים ונבונים. והענין בזה, כי באמת ספר תורה שלנו הוא מעט חכמות, כתוב בתוכו איזה ספורי מעשים שעברו, ואיזה מצות וחקים ומשפטים אשר ינהגו בהם עם בני ישראל, ואמנם אי אפשר מבלי שידעו שארי החכמות כולם, כי אי אפשר להגיע לקבל עדות החדש מבלי שנדע כל דקדוקי הילוך החמה והלבנה ומסלוליהם, ואי אפשר לדון המכשף אם לא נדע שרשי המכשף וחכמת בני קדם, והלכות טריפות מבלי נדע הניתוח על אופן היותר דק ועמוק, ושירי הלזים מבלי חכמת המוסיקא, וחלוקת ארץ ישראל מבלי ידיעת מדידת הארץ וחכמת השיעור ואגרופיע [גיאגראפיע], וזריעת כלאים ויניקתם מבלי [ידיעת חכמת] הבדנאמיע, וכמה הפליגו חכז"ל בל"ט מלאכות בשבת שנראה מהם בקיאותם בכל המלאכות כגון האריגה וכלי האריגה, וכל חכמת הטבע ופילוסופיא האלוך הוא העולה על כולם, שצריכים לידע להבין פשטות התורה ולקיים מצותיה, ואין שום זכר מכל הנ"ל בתורה, ואין לנו שום ספר מחובר על זה, והאומות יש להם בכל אלו חכמים וחיבורים רבים. ועל כרחינו ללמוד [לכאורה] מספריהם כל אלו, וה' אמר והגית בו יומם ולילה [יהושע א, ח], ואמרו חכז"ל [אבות ה, כב. ע"י ברטנארה] מינה לא תועה, וכששאלו [מנחות טז:] מהו ללמוד חכמת יונת, השיבו [שב] ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה, דכתיב והגית בו יומם ולילה, ואין כאן שעה פנויה ללמוד כל אלו. ועוד כתיב [ראה יח, ט] לא תלמד לעשות, ואין נחת רוח לפניו בהיותינו עוסקים בספריהם כלל. ואם כן מאין נדע כל הצריך לתורה, והספר קטן וקציר מהכיל. • אבל דע והאמן, כי אם הוא זרתיים ארכו וזרתיים רחבו, ארפה מאריך מדה ורחבה מצי ים [אייב יא, ט], ואין לך כל חכמה בעולם ומה למעלה ומה למטה ולפנים ולאחור [תניגה יא:] שלא נרמז במילותיה ותיבותיה. ובלי ספק כי בפסוק החדש הזה לכם רמזו כל חכמת קידוש החדש, יותר ממה שהעתיק הרמב"ם [הל' קידוש החדש] מספריהם, והידוע לשמש בפסוק הזה ימצא הכל מפרש ושם שכל. ועיין מה שכתב רמב"ן [בראשית ה, א] בפסוק זה ספר תולדות אדם, שמצא חיבור מרבינו שרייא גאון שהוציא מהפסוק הזה כל עניני שרשטי הידים והפנים [וע"ז ברמב"ן שם ג, יד. ובהקדמתו על התורה]. וכן כולם, כי המקטב מקטב אלקים הוא [תשא לב, טז]. ולמה לא, הלא אנו מאמינים שברא העולם בתורה, אם כן על כרחך מההכרח שיהיה שרשי כל החכמות העולמיות משורשים בה. • ויותר מהמה מה שרמזו בה סתרי תורה, מה שלמעלה מהשכל, מזה לא נדבר עתה.

והנה חכם יתואר מי שלומד מה שכתבו לפניו, ואמנם המוצא דבר מתוך דבר הוא הנקרא נבון כידוע. ועל כן בראות אומות העולם כי אין לנו שום עסק בספריהם, וגם אין אנו מסכימים עמהם, ואין לנו שום חיבר אחר כי אם ספר תורה הזה, ומכל מקום הכל גלוי לפנינו על צד היותר טוב והיותר אמת, ידעו ילדנו כי נבונים אנחנו להוציא דבר מתוך דבר ולהבין מיוזות התורה הקדושה הזאת וכו'. • אך כל זאת בהיות התורה ככתבה וכלשונה, אמנם שעל זה יצדק לומר פי היא חכמתכם ובינתכם דייקא וכו'. • אך כל זאת בהיות התורה ככתבה וכלשונה, אמנם בהעתק התורה ללשון אחר, אין בה כי אם המובן הפשוט, לא זולת. ואף כי נשאה חן בעיני כל רואיה, ומלך יונוי כיבד ליהודים על זה בכל עז, מ"מ לעומת זה התאמצו היהודים כולם לעזוב לימוד התורה בלשון הקודש, ונתפסו אחרי לשונות אחרות, ולהטעימה כפשוטה, ולא יכיל התורה כל החכמות הצריכים לזה, והוצרכו ללמוד חכמות יוניתי מספריהם של יוונים, וכאילו התורה הקדושה סמכה עצמה על חכמת אריסטו וחביריו, והרי זה כמו שזמנך שלחן אחרים ואין לו משלו כלום, שעליו אמרו חכז"ל [ביצה לב:] שהעולם חשך בעדו, על כן אמרו שהיה אז חשך בעולם.

¹⁷ ועיין בספר חסידים [סימן תסח], ובבני יששכר [אדר י, ב], ובשו"ת מחנה חיים [בהקדמה לח"ג].

ארויס פון די תורה הקדושה, די חכמי ישראל האבן פון די תורה הקדושה ארויסגענומען אלע חקמות.

איבערדעם זאגט ער **היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים**, [ווייל פון דעם] זעען זיי עפעס אז אין די תורה הקדושה ליגט עפעס אזוינס, [שהרי אף על פי שבני ישראל] אז זיי האבן נישט געלערנט [די אלע חכמות], זיי ברענגען נישט אן די צייט מיט ספרי העמים, מיט ספרי האומות, נאָר פון די תורה הקדושה אליין זענען זיי געקומען אויף אלעמען. זעט מען ווי גרויס די חכמה איז [שבתורה], פון דעם אליין זעט מען, נישט ווייל זיי פארשטייען די תורה, נאָר זיי זעען עפעס אז ס'ליגט אין די תורה הקדושה [עד אין חקר].

נו

יהיה איך שיהיה, און טאקע דאָ אין די וואַכעדיגע סדרה [מצינו בפסוק] **'יֵרֵט הַדָּרֶךְ, אִיז טֵיטֵשׁ - זאָגט ער [בגמרא^ל וברש"י^ט] - [דהוא נוסריקון יְרָאָה] רָאָתָה נְטָתָה. אָדער בָּא"ת פֿ"ש, זאָגט דאָך דער מדרש^ב, אִיז יֵרֵט פון לשון מֶגֶן. און אַזוי כמה [ודגמאות] אין די דרשות חכמינו ז"ל, וואָס ס'ליגט אַלץ אין דעם לְשון קודש.**

נז

און טאָמער זעצט מען עס איבער - זאָגט דער חתם סופר - אַז מ'זעצט עס איבער אויף אַן אַנדער לשון, פאַרלירט זיך דאָס אַלעס. וואָרן אין יענעם לשון ליגט שוין נישט די אַלע זאַכן. מ'קאָן נאָר איבערזעצן דעם פֿשוט'ן פֿשט, אָבער פֿעלן פֿעלט דעם גאַנצע וואָס ס'ליגט [דערין. און] דער עיקר איז דאָך [הדרשות וסודות] וואָס ס'ליגט אין די [אותיות התורה].

נח

מילא איך שמועס שוין נישט - זאָגט ער [בחתם סופר] - פון סתרי תורה [הרמזים בה, וואָס דאָס] האָט דאָך קיין שיעור נישט. נאָר אפילו נגלות [התורה] וואָס מ'לערנט [אַלץ]

^ל בגמרא שבת (קה): אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא, מניין ללשון נוסריקון מן התורה, שנאמר (לך יו, ה) **פֿי א"ב הִמּוֹן גוֹיִם נִתְחַדֵּף, אב נתחיד לאומות, בחר נתחיד באומות, המון חביב נתחיד באומות, מלך נתחיד לאומות, ותיק נתחיד באומות, נאמן נתחיד לאומות.** רבי יוחנן ידידיה אמר, אַנְכִי נוסריקון אַנא נפשי כתיבת יהבית, רבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה, איכא דאמרי אַנְכִי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה. דבי רבי נתן אמרי, **פֿי יֵרֵט הַדָּרֶךְ לְנֶגְדִי, יראה ראתה נטתה.** [ועיי"ש עוד].

^ט ברש"י (כב, לב): **פֿי יֵרֵט הַדָּרֶךְ לְנֶגְדִי.** רבוטניו חכמי המשנה דרשוהו נוסריקון, יְרָאָה רָאָתָה נְטָתָה, בשביל שהדרך לְנֶגְדִי, כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו וכו'.

^ב בכמדבר רבה (כ, טו) ותנחומא (סימן י'): **פֿי יֵרֵט הַדָּרֶךְ, יראה ראתה נטתה.** דבר אחר **יֵרֵט בָּא"ת פֿ"ש, מֶגֶן.** ובפירושו כתב במתנות כהונה: הכי גרסינן, בא"ת ב"ש מֶגֶן. פירושו נתבאר בתנחומא שיצא להיות מֶגֶן על האתון, והכי גרסינן התם, באתי לעשות 'לה' מֶגֶן, שכן יֵרֵט בא"ת ב"ש מֶגֶן. ולי נראה שצריך להגיה שם לעשות 'לך' מֶגֶן, כי מלאך רחמים היה ויצא לשטנו כדי שישבו לביתו ולא יאבד, כמו שנבאר למעלה [במדרש].

ובפירושו מהרז"ו שם: וכמו שכתב בילקוט כאן (רמז תשסח), באתי לעשות לה מֶגֶן. פירושו לעשות לה מֶגֶן לשעה קלה, שהרי מתה, וקל וחומר לישראל שיעש להם מֶגֶן. ובחידושי הרד"ל שם: עיין מתנות כהונה בשם תנחומא, ולפנינו ליתיה שם [אבל כן הוא בילקוט שמעוני]. ויש לפרש [נדריך לנקד כלשון] על מֶגֶן, על 'חנם' לשון תרגום, רצ"ל לחנם הלך, כי לא יוכל לקללם.

ארויס [מהפסוקים], און וואָס ס'ליגט [אַלץ] 'אין דערניצן', די אַלע דרָשות. וואָרן דאָס אַלעס ליגט דאָך אין פסוק, [דאָס] האָט מען אַזוי געגעבן מסיני אין דעם לשון. אָבער אַלעס קען איך נאָר דרָש'נען פון דעם לשון. [אַבער] טאָמער זעצט מען עס איבער אויף אַן אנדער לשון, פאַרלירט מען די אַלע זאַכן.

נט

ולכן נעשה העולם חושך כשתרגמוהו, כי אם יתרגלו ללמוד תורה בלשון יון לא ימצאו כל החכמות ברברי התורה, ויחפשו זאת בספרי העמים, ונמצא באים ליד סמיות עינים, וע"ד דרך שאמרו לענין המצפה לשלחן אחרים כי 'העולם חשך' בערו

אַזוי זאָגט ער איז געווען היה העולם [חשך ג' ימים, כי אחר שהעתיקו התורה ליוונית נתרגלו ישראל ללשונם, און] .. צו יעדן התחכמות האָט מען געמוזט אָנקומען צו ספרי העמים, [וממילא] וויבאַלד איך 'זעץ איבער' די תּוֹרָה [ללשון העמים], איז עולם חשך, אַזוי ווי המצפה לשלחן אחרים איז עולם חשך בעדו^{מא}. 'דאָס' איז געווען דעם חֲשֻכּוֹת [ווען] מ'האָט איבערגעזעצט די תּוֹרָה הקדוּשָׁה אויף אַן אנדער לשון. אַזוי גיט דאָרט דער חתם סופר צו פאַרשטיין.

פז

ישוב הקושיות בענין פתיחת פי האתון

הקדמה לישוב קושיא ו

בפתיחת פי הארץ אצל קרח, נאמר 'ותפתח' הארץ את פיה, שהיתה זה על פי גזירת משה רבינו, להוציא לפועל מה שנברא בכח מששת ימי בראשית. אבל בכאן נאמר 'ותפתח' את פי האתון, שמתחת פתיחת פיה שהוא ע"י הקב"ה לאָמיר זען.

ס'שטייט וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתָּן, [און] איך האָב געזען ערגעץ - [ס'איז] אַ מאַמר חכמינו ז"ל^{מב} דאָכט זיך מיר, איך געדענק נישט וואו, - ביי אַרץ שטייט (קרח טו, לב) 'ותפתח' הארץ את פיה, ס'האָט זיך אַליין געעפנט, און דאָ שטייט וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתָּן.

פח

גם איתא בוזהר, כי כל הדיבורים שנבררו לבלעם, עד הכא היה הכל על ידי מלאך

- דאָס שטייט אויכעט אין זוהר הקדוש^{מג}, אַז איבעראַל וואו ס'שטייט דער שם 'אַלְקִים' [בפרשת בלק], דאָס איז על ידי שליח געווען, אַ מלאַך האָט מיט אים גערעדט.

^{מא} בגמרא ביצה (לב): ואמר רב נתן בר אבא אמר רב, כל המצפה על שלחן אחרים, עולם חשך בעדו [פירש"י: בעדו - כנגדו, כמו שקף בעדו (איוב א, י) כלומר חשך פרוס לפניו, הכל עליו כחשך], שנאמר (איוב טו, כג) נִדְרָהּ הוּא לְלַחֵם אִיהָ יָדַע כִּי כָזֹכֶן בְּיָדוֹ [מוזמן אצלן] יוֹם חֲשָׁךְ.

^{מב} כן הוא בוזהר הק' בפרשתו (דף רט:): רבי אבא אבא רמי, כתיב ותפתח הארץ וגו', וכתיב ויפתח ה' את פי וגו', מאי שָׁנָא אַרְץ מֵאֶתָּן, דְּלֹא כְּתִיב כֹּה וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶרֶץ. אֲלֹא הָתֵם מִשֶּׁה גִזֹּר עַל פּוּמָא, וַפְּתַחְתָּ, וְעַבְדְּתָּ אֶרְעָא פְּקוּדָא דְּמִשָּׁה, וְלֹא יָאוּת דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יַעֲבֹר פְּקוּדֵיהּ, דְּהָא מִשָּׁה גִזֹּר וּפְקִיד וּפְעֻלָּתָהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהּ, וְעַל דָּא הִיא עַבְדַּת פְּקוּדֵיהּ, דְּכְתִיב וּתְפַתַּח הָאֶרֶץ אֶת פִּיהּ. אֲבָל הָכָא, לֹא אֲשַׁתְּכַח מֵאֵן דְּגִזֹּר, אֲלֹא רְעוּתָא דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא הָיָה, וְהוֹאִיל וְרַעוּתֵיהּ הָיָה בִּכְךָ, כְּתִיב וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתָּן, מִנִּיהָ אֲתָא מִלָּה, וּמִנִּיהָ אֲשַׁתְּכַח.

^{מג} בוזהר הק' בפרשתו (דף רח:): אָמַר רַבִּי יוֹסִי, הִשְׁתָּא אֵית לִשְׂאָלָא, אִי מְלוֹי הוּוּ אֲתִיָּן מִסְטָרָא דְּכִתְרִין תְּתֵאֵין, וְלֹא מֵאֲתָר אֲחֵרָא, אָמַר כְּתִיב וַיְבֹא אֲלֵקִים אֶל בִּלְעָם וְגו', וְאָךְ אֵת הַדָּבָר וְגו'. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, בְּגִינֵיהוֹן דִּישְׁרָאֵל אֲתַהֲדֵר מִלֵּאכָא לְמִלְלָא עֲמִיהּ, דָּאִי תִימָא דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מְלִיל עֲמִיהּ וְהוּא אָמַר אָךְ אֵת הַדָּבָר וְגו'. חס

און [ביי] דער פֿי האָטן איז טאַקע געווען [דיבורה על ידי] הקדוש ברוך הוא, [ובזה נחמא דכאן נאמר ויפתח ה' וגו']. דער שם הוי"ה האָט טאַקע געמוזט רעדן.

ווייל טאַקע אַ מלאַך ווערט דאָך אויך אָנגערופן מיטן לשון אַלקים, און דיינים ווערן דאָך אָנגערופן (משפטים כב, כז) אַלקים לאַ תקלל, מיט די אלע שמוֹת ווערט דאָך אָנגערופן אַן אנדערער אויכעט, נאָר דער שם הוי"ה איז [מיוחד] נאָר פאַרן בוראַ כּל עולָמים אַליין. -

פט

און [ביי] די ערד איז געווען אַ גזירה פון משה רבינו, איז געווען ותפתח ה' האָרץ

ושלום, דָּהאָ הוואַ מלאַכאָ אָמר ליה ואָפּס אַתּ הַדָּבָר וגו'. דאָי תימא ויאָמר אַלקים אַל בלעם וגו', הָכִי אוֹלִיפְנָא, דְּהאָי 'אַלקים' דְּהָכָא, כְּלָהוּ מלאַכאָ הוּה. וְהוואַ איהו אַתּר דְּאָתִי מַסְטָרָא דִּינָא קָשִׁיא, דְּבִיָּה אַחֲדִין חִילָא וְתוּקפָּא דִּיאִינוּ כְּתָרִין תַּתִּין דְּהָנָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוּ בלעם. וּבְגִין כֵּךְ וִיבֵא אַלקים אַל בלעם. ויאָמר אַלקים אַל בלעם, דְּלִמְנִין אַתְּקִי מלאַכאָ בְּשֵׁמָא עֲלָהָ.

ובוזהר הק' פרשת בחוקותי (דף קיב: קיג): ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי. תא חזי, בְּשַׁעֲתָא דְּעֵאל שְׁמִישָׁא וְתַרְעִין כְּלָהוּ אַסְתִּימוּ, וְעֵאל לִילִיָּא וְאִתְחַשְׁדָּה, כְּמָה חֲבִילִי שְׂרָאן מִשְׁלִיִּהוּן וְאֲזִלִּין וְשִׁטָּאן בְּעֵלְמָא, וְכְמָה רַבְרְבִי מִמֶּנּוּ עֲלִיָּיהוּ דְּמַדְבְּרִי לְהוּ, וְאִית מִמֶּנָּא רַבְרָבָא עַל כָּלָא מַסְטָרָא דְּשִׁמְאָלָא, וְהוואַ רָשָׁע הוּה שְׂכִית לְגַבִּי הוואַ מִמֶּנָּא עֲלָהָ מַכְלָא בְּחַרְשׁוּי. וְהוואַ הוּה אָמַר בְּחַרְשׁוּי בְּלִילִיָּא, בּוֹמָנָא דִּיאִישָׁא כְּכָל סִיעָתָא דִּילִיָּה, וְהוואַ הוּה אָתִי לֹאשְׁתַּכְחָא גְבִיָּה, וְאוּדַע לִיה מַה דִּיאִהוּ בְּעִי. ○ כְּגוֹנוֹנָא דָּא וִיבֵא אַלקים אַל לָבָן הָאֲרָמִי (ויצא לא, כד), הוואַ דְּשְׂכִית גְבִיָּה. וִיבֵא אַלקים אַל אַבִּימֶלֶךְ (ויצא כ, ג), כְּלָהוּ כְּגוֹנוֹנָא דָּא. כְּכָל אַתּר אַקְרוּן לִיה בְּאִינוּן חַרְשִׁין, וְעַל דָּא הוּה שְׂכִית בְּלִילִיָּא יְתִיר מִבִּימָמָא, וְהָא אוֹקְמוּהָ. וְכָל הַנִּי חַרְשִׁין וְחִמְיִין הוּוּ לְאַבִּימֶלֶךְ, דְּכְתִיב (חיי כו, ח) וַיִּשְׁקֶף אַבִּימֶלֶךְ מִלְּךָ פִּלְשְׁתִּים בְּעַד הַחֲלוֹן, כְּתִיב הִכָּא בְּעַד הַחֲלוֹן, וְכְתִיב הָתָם (שופטים ה, כח) בְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקַפָּה וְתִיבֵב אִם סִיסְרָא. לָבָן הָא אוֹקְמוּהָ, בלעם כְּדִין, וְעַל דָּא כְּכָלָהוּ כְּתִיב 'אַלקים', וִיבֵא 'אַלקים' אַל בלעם, וִיבֵא 'אַלקים' אַל לָבָן, וִיבֵא 'אַלקים' אַל אַבִּימֶלֶךְ, הוואַ אַתָּא לְגַבִּיָּהוּ, וְלֹא אִינוּן לְגַבִּיָּה, דְּהָא לִית לָהּ אַתּר וְזִמִּין. ○ וְאִי תִּמָּא, הָא כְּתִיב 'אַלקים'. אַלָּא שְׁמָא דָּא אִשְׁתַּתַּף כְּכָלָא, וְאִפִּילוּ עֲבוּדָה זָרָה נְמִי אֵלֹהִים אַקְרִי, אֵלֹהִים אַתְרִים, וּבְכָלָא דְּאֵלֹהִים אַתְרִים אֵלִין מִמֶּנּוּ, וּבְכָלָא דָּא הוּוּ, וּבְגִין כֵּךְ אַקְרִי הָכִי. וְהוואַ רָשָׁע הוּה אָמַר בְּחַרְשׁוּי וְקָרִי לִיה, וְאִתִּי לְגַבִּיָּה. וּבְגִין כֵּךְ כְּתִיב לִינוּ פֹּה הַלֵּילָה וְהַשִּׁיבוֹתִי אֲתָכֶם דְּכָר כְּאִשְׁרִי דְּבַר ה' אֵלִי. הוואַ רָשָׁע קָא מִשְׁבַּח גְּרַמִּיה, דְּהָא לֹא כְּתִיב בִּיה אֵלָא וִיבֵא 'אַלקים'. דְּכָר אַתּר כְּאִשְׁרִי דְּבַר ה' אֵלִי, עַל יְדִי דְּהוואַ שְׁלִיחָא דְּסִטְרָא אַתְּרָא.

מ"ד עיין בוזהר חדש פרשת בראשית (מדרש הנעלם דף ג:): דא"ר יהושע, מאי דכתיב (ישעי"י מב, ח) אֲנִי ה' הוּא שְׁמִי, מַלְמַד שְׁהוּא וְשִׁמוּ אֶחָד הוּא. א"ר אבהו, הַכֵּל נַתָּן, אַבְל שְׁמוּ הַגְדוֹל לֹא נַתָּן, וְלֹא אוֹזִיף לֹאחֲחוּן, דְּכְתִיב אֲנִי ה', לְבַדִּי, מַלְמַד דְּשֵׁם ה' לֹא נַתָּן לְשׁוֹם נְבִירָא. - וְא"ר אבהו, בֹּא וּרְאֵה כְּמָה חֲשַׁשׁ הַקְּב"ה עַל כְּבוֹד שְׁמוּ יִתְבַּרְךְ, תַּדַּע לָךְ בּוֹמֵן שְׂבִיחַתִּי הִיא קִיָּים, כֹּל הַמְּקַרְבִּים קִרְבָּן וּזְבוּחוֹ לְשֵׁם זֶה הַנִּקְרָא אַלקים, חֲיִיב מִיתָה, שְׁנֵאמַר (משפטים כב, יט) וְכֹחַ 'אַלקים' יְחַרֵּם בְּלִית לָהּ יְחִידָה, מַלְמַד שְׁצִירָה לְהוֹזִכִּיר שְׁמוּ הַמִּיּוֹחַד בְּלִבְדּוּ. וְעַל כֵּן כְּדִי שְׁלֹא יִטַּע אָדָם, צוּה בְּקִרְבּוֹתָא וְאִמַר אָדָם כִּי 'קִרְבִּים מִכֶּם קִרְבָּן לָהּ' (ויקרא א, ב), וְכִי תִזְבְּחוּ זִבְחַ תּוֹדָה לָהּ' (אמור כב, כט). וְכִי תִזְבְּחוּ זִבְחַ שְׁלָמִים לָהּ' (קדושים יט, ה), וְנִפְשָׁא כִי תִקְרִיב קִרְבָּן מִנְחָה לָהּ' (ויקרא ב, א). הַכֵּל לָהּ. וְלֹא נֵאמַר 'לֹאֲלִיקִים'. מֵאִי טַעמָא, אִמַר רַבִּי אַבְהוּ, שֵׁם זֶה הוּא מְשׁוּתָף, שְׁהַמִּלְאָכִים נִקְרָאוּ אַלקים, בְּנֵי אָדָם נִקְרָאוּ אַלקים, הַדִּיּוּנִים נִקְרָאוּ אַלקים, וְאִין אֲנוּ יוֹדְעִים לְמִי מֵהֶם זֹבַח, לָכֵךְ צִירִךְ לְהוֹזִכִּיר הַשֵּׁם הַמִּיּוֹחַד לְבַדּוּ. וְנִעֲיִין זֶה בִּילָקוּט רַאבוּנִי פִּרְשֵׁת וִיקְרָא בִּשְׁם מַדְרַשׁ הַנִּעְלָם, וְהִבְיָאוּ בִּשְׁמוּ דְּבַרֵּי יוֹאֵל וִיקְרָא (עמוד כד)).

ועיין בוזהר הק' פרשת משפטים (דף צו:): תא חזי, כָּל שְׁמָהּ, וְכָל כְּנוּיָן דְּשְׁמָהּ, דְּאִית לִיה לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, כְּלָהוּ מִתְפַּשְׁטֵן לְאַחֲרִיָּהוּ, וְכָלָהוּ מִתְפַּלְגִּין לְאַחֲרִין וּשְׂבִילִין יִדְעִין. כִּרְ שְׁמָא יְחִידָהָ דְּכָל שְׂאָר שְׁמָהּ, דְּאִתְחַשְׁדָּה בְּרִיר מְכָל שְׂאָר עֲמִין, וְאִיָּהוּ יוֹדֵד ק"א וְא"ר ק"א, דְּכְתִיב (האוינו לב, ט) כִּי חֵלֶק הוֹי"ה עֲמוֹ. וְכְתִיב (ואתחנן ד, ה) וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּהוֹי"ה, בְּשֵׁמָא דָּא מִמֶּשׁ, יְתִיר מְכָל שְׂאָר שְׁמָהּ. ○ וְשְׁמָא חַד מְכָל שְׂאָר שְׁמָהּ דִּילִיָּה, הוואַ דְּאִתְפַּשֵּׁשׁ וְאִתְפַּלֵּג לְכִמָּה אֲחִין וּשְׂבִילִין, וְאִקְרִי 'אַלקים'. וְאִתְחַשֵּׁן שְׁמָא דָּא וְאִתְפַּלֵּג לְתַתָּא דְּהֵאִי עֲלָמָא, וְאִתְפַּלֵּג שְׁמָא דָּא לְשִׁמְשִׁין וְלִמְמַנָּה דְּמַנְהִי לְשְׂאָר עֲמִין. כְּמָה דְּאִתְ אָמַר (בלק כב, כ) וִיבֵא אַלקים אַל בלעם לִילָה, וִיבֵא אַלקים אַל אַבִּימֶלֶךְ בְּחֲלוֹם הַלֵּילָה (ויצא כ, כג). וְכֵן כָּל מִמֶּנָּא וּמִמֶּנָּא דְּאִתְחַשֵּׁן לִוְן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְשְׂאָר עֲמִין, בְּשֵׁמָא דָּא כְּלִילָן. וְאִפִּילוּ עֲבוּדָה זָרָה בְּשֵׁמָא דָּא אַקְרִי. וְשְׁמָא דָּא מְלָךְ עַל גּוֹיִם, וְלֹא הוואַ שְׁמָא דָּא הוואַ דְּמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל, דִּיאִהוּ יְחִידָהָ לְעַמָּא יְחִידָהָ, לְעַמָּא דְּיִשְׂרָאֵל, עַמָּא קוּדְשָׁא.

את פיה, כאַטש ס'איז אויך נבֿרא געוואָרן מתחלת בריאת העולם, דער פֿי האַרץ^מ, (הכוונה הוא כי) דער כח (דערפון) איז (נגור) פון ששת ימי בראשית, [אבל הפועל נתעורר עתה על ידי גזירת משה רבינו].

[אמנם בכאן כתיב] ויפתח ה' את פי האֶתון, דער בורא כל עולמים האָט אַליין אַריינגעגעבן [בפועל' עתה] דעם כֶּח [פון] די דיבורים [בהאתון, מה שכבר נברא כן מתחילת הבריאה 'בכח'].

ז

ואם כן אף לפי האמור לעיל בשם הנחלת יעקב, שנבואת בלעם וכן כל הדיבורים של המלאך נעתקו ללשון שדיברו הם, מכל מקום במאמר האתון שמתייחס פתיחת הפה כביכול להקב"ה, נראה לומר שזה שפיר נאמר בלשון הקודש, שהוא כהלשון משתמשים בו בשמי מרום, כמבואר בוזהר הק' בענין דור הפלגה

[והנה] דעס וואָס ס'קומט פונעם כֶּח פון דיבורים פונעם בורא כל עולמים, דאָס איז אַלעס לִשון קודש, אזוי ווי דער זוהר הקדוש זאָגט^מ ביים דור הפֿלגה^מ.

וואָרן דער אָמת, אויבן די שְׂרִים עֲלִיִּינִים, זענען אַלע נאָר משתמש בלשון הקודש^נ. נאָר דאָ פֿאַר זיי [לשרי מואב וכן] פֿאַר בלעס'ן, איז [עס] אַראָפּגעקומען, איז [עס] נִשְׁתַּנָּה געוואָרן די נבואה מיט דעם לִשון [שדיברו הם].

אַבער [ביי] דער פֿי האַתון האָט גערעדט אַ מלאַך רחמים האָט גערעדט מן השָׁמַיִם^מ, איז עס אַודאי געווען בלשון הקודש.

^מ כמבואר במשנה דאבות (ה, ו): עֲשֶׂרָה דְּבָרִים נִבְרָאוּ בְּעֶרֶב שֶׁבֶת בֵּין הַשְּׁמִשׁוֹת וּמִפֶּרֶשׁ הַבְּרִטְנוֹרָא: בערב שבת בראשית קודם שנשלמה הבריאה, וְאֵלֶּי הָיָה, פִּי הָאֶרֶץ [לבלוע קרח ועדתו], וּפִי הַבָּאָר [בארה של מרים שהיתה הולכת עם ישראל במדבר ככל המסעות. ויש אומרים שפתחה פיה ואמרה שירה, שנאמר (לקמן כא, יז) עָלֵי בָאָר עֲנֵה לָהּ], וּפִי הָאֶתוֹן [בין השמשות נגזר עליה שתיכרר עם בלעם], וְהַקֶּשֶׁת, וְהַמָּן, וְהַמָּטָה, וְהַשְּׁמִירָה, וְהַמִּכְתָּב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלְחָחוֹת וכו'.

^נ בוזהר הק' פרשת נח (דף עה:): וְיֹאמַר ה' הֵן עִם אֶחָד וּשְׁפָה אֶחָת לְכֻלָּם (נח יא, ו). בגין דכלהו פתדא בייחודא דכלהון יעבדון ויצלחון בעובדיהון. יתבדדון דרגין כל חד לסטריה, ובגין קף יתבדדון כל הני דלתתא, מה כתיב, וַיִּפֶּן ה' אוֹתָם מִשָּׁם (שם, ח). וְיֹאֵי תִימָא לִישְׁנֹהוּ אִמָּא אֲתַבְּלָל, אֵלָּא בְּגִין דְּכֻלְהוֹן מִמְּלִין בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, הֵיכָא לִישְׁנָא קָא עֲבִיד לֹון סִיעָא. בְּגִין דְּבַעֲבֻדָּא וּבְמַלּוּלָא דְּפִּימָא תְּלִין מִלִּין אֵלִין, לְאִדְבָקָא כּוֹנֵה דְּלָבָא, וּבְדָא עֲבִיר סִיעָא לְהֵיכָא אֲתֵר דְּבַעֲבִי לְאִקְמָא. וְעַל דָּא אֲתַבְּלָל לִישְׁנֹהוּ, דְּלָא זְכִילוּ לְאִתְתַּקְפָּא רַעֲוִתְהוֹן בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. מִיָּין דְּאֲתַחֲלַף לִישְׁנֹהוּ לָא אֲצִלְחוּ בְּעֻבְדָּא, בְּגִין דְּחִילָא דְּלַעֲלֵא לָא יַעֲדִי וְלָא אֲשַׁתְּמוּדְעִי בִּר בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְכֵד אֲתַבְּלָל לִישְׁנָא דְּלֵהוֹן אֲתַחֲשַׁל חִילִיָּהוֹן וְאֲתַבֵּר תּוֹקְפָא דְּלֵהוֹן. וְתָא חֲזִי, דְּהָא מִלָּה דְּאִמְרִי תַּתָּא בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כֻּלְהוּ חִילִי שְׁמָיָא יַעֲדִי בִּיה אֲתַתְּקַפִּי בִּיה. וְלִישׁוֹן אֲחִירָא לָא יַעֲדִין וְלָא אֲשַׁתְּמוּדְעִי בִּיה. וְעַל דָּא אֵלִין מִיָּין דְּאֲתַבְּלָל לִישְׁנָא דְּלֵהוֹן, מִיד וַיַּחֲדְלוּ לְכַוֵּן הָעִיר, דְּהָא אֲתַבֵּר חִילִיָּהוּ וְלָא זְכִילוּ לְמַעַבְד מִידי בְּרַעֲוָתָא דְּלֵהוֹן.

^מ ועיין בזה ביואל משה (ג, יט), ובס"ג נח תשט"ו (לשון קדשו קונטרס קסד ח"ב).

^נ ועיין בוזהר הק' בפרשתן (דף רז:): מִיד וַיִּתְּצַב מִלָּאךְ ה'. מִאי וַיִּתְּצַב, אָמַר רַבִּי אָבָא, נִפְק וְקָאִים בְּאוּמְנוֹתָא אֲחִירָא מְאוּמְנוֹתָא דִּילִיָּה, דְּהָאִי מִלָּאָא דְּרַחְמֵי הוּה, וְהִינֵי דְּאָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן, חֲבִיבָא מִהִפְכִּי רַחְמֵי לְדִינָא. לִשְׁטֵן לוֹ, דְּהָא לָא אוּמְנוֹתָא דִּילִיָּה הוּה. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לָא שְׁנֵי מִלָּאָא וְלָא נִפְק מִמְּאוּמְנוֹתָא דִּילִיָּה, אֵלָּא בְּגִין דְּהוּה הָאִי מִלָּאָא מִסְטָרָא דְּרַחְמֵי וְקָאִים לְקַבְּלִיה, סְחִיר חֲכִמְתָּא דִּילִיָּה וְקַלְקֵל רַעֲוִתִּיה, הָדָא הוּא דְּכִתִּיב לִשְׁטֵן לוֹ, לוֹ' הָיָה שָׁטָן, וְאֲשַׁתְּכַח שָׁטָן, אֲבָל לֹא אֲחִירָא לָא הוּה שָׁטָן. וְתַנָּא, אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן, כַּמָּה חֲכִים הָיָה בְּלַעַם בְּחָרְשׁוֹ עַל כָּל בְּנֵי עֲלָמָא, דְּהָא בִּשְׁעָתָא דְּאֲשַׁנָּה לְאֲשַׁכְחָא עֵיטָא לְנִפְקָא מִרְשׁוּתִּיה דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, מִהֵיכָא מְלָךְ דְּכִתִּיב וְאָךְ אֵת הַדָּבָר וּגו', אֲסַתְפָּל בְּחָרְשׁוֹ, וְלָא אֲשַׁכַּח בִּר הֵיכָא אֲתוֹן, מַה כְּתִיב, וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֲתוֹנּוֹ, אֲטַעֲיִן לָהּ בְּכָל חֲרָשֵׁין וּבְכָל קְסָמִין דְּהוּה דַּעַ, וְאֶעֱזֵל בָּהּ, וְאֶכְלִיל לָהּ מִכְּלָהּ, בְּגִין לְמִילֵּט לָהּ לִישְׁדָּאל. מִיד וַיַּחֲרֵף אֶף אֲלָקִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא, 'הוּא' דִּיִּקְאָ, כַּמָּה דְּאֲתַמֵּר. מַה עֲבַד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, אֲקִידִים לְמִלָּאָא דְּרַחְמֵי לְקִיָּמָא לְקַבְּלִיה, וְסְחִיר חֲרָשֵׁין וְקְסָמִין. וְתָא חֲזִי, דַּעַד הִשְׁתָּא לָא כְּתִיב ה', וְלָא אֲתַחֲזִי בְּקַסְמוֹ וְחֲרָשׁוֹ, וְהָא אוּמְנוֹתָא. וְהִשְׁתָּא מִיָּין דְּאֲתַקִּין אֲתַנִּיה וְזוֹרָה בְּתַקִּינֵי חֲרָשֵׁין בְּסִטְרָא דִּינָא לְמִילֵּט לְיִשְׂרָאֵל, אֲקִידִים קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמִלָּאָא דְּרַחְמֵי לְקַבְּלִיה, וּבִשְׁמָא דְּרַחְמֵי, בְּגִין לְסַתּוֹר חֲכִמְתָּא דִּילִיָּה וְלֹאֲסַטְיָא לְאֲתַנִּיה מִהֵיכָא אֲרַחָא, כַּמָּה דְּכִתִּיב וַתֵּט הָאֶתוֹן מִן הַדֶּרֶךְ, מִן הַדֶּרֶךְ דִּיִּקְאָ. וְעַל דָּא לָא כְּתִיב וַיִּתְּצַב מִלָּאךְ 'הָאֲלָקִים', וַיַּעֲמֹד מִלָּאךְ 'הָאֲלָקִים', אֵלָּא מִלָּאךְ ה', דְּרַחְמֵי. אָמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, רָשַׁע, אֲתַשְׁטַנֵּעַ לְאֲתַנָּה בְּחָרְשֵׁין בְּכַמָּה סְטִירֵי דִּינֵי

צא

ישוב קושיא ו

ומכיון שהאתון דיברה בלשון הקודש, על כן גם תשובת בלעם אל האתון היה בלשון הקודש. וכן כל הויכוח שבניניהם. ומעתה במאמרי בלעם שבפסוק, נמצא דרך הכתוב **בִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי וְגו'**, הוא שנאמר בלשון הקודש ממש מפי בלעם. והשתא אתי שפיר מה שהעמיד המדרש ענין זה של עכו"ם המדבר בלשון הקודש, דייקא על פסוק זה

קומט אויס [כי] אז ער האָט אים געענטפערט [בלעם] פֿאַר דעם אַתון, האָט ער אויך געמוזט רעדן בלשון הקודש^ט. איבערדעם איז פון דאָנעט געדרינגען, אז טאַקע נאָר דעס' איז געווען לִשְׁוֹן קוֹדֶשׁ.

צב

ומה שלמד מבאן דעכו"ם המדבר בלשון הקודש לשונו סרוח, הכוונה דהרי באמת דיבור הויכוח של בלעם עם האתון, היו בדבריו הרבה שקרים וכזבים, כמבואר ענין ויכוחם בנמרא. והמדבר דברים מגונים וכזבים בלשון הקודש, הוא גרוע הרבה ממי שמדבר כן בלשונות העמים, וכמו שכתב הרמב"ם בפ' המשניות על אבות

איבערדעם זאָגט דאָס דער מדרש, ויאמר בלעם לאַתון בִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, [מכאן שלשונו סרוח].

[ווייל] לעולם האָט ער [בלעם] דאָך גערעדט שְׁקָרִים וּכְזָבִים, [שהרי] ס'איז 'נישט' געווען הִתְעַלְלָתָּ בִּי [רק להיפוך, שבלעם התעולל בהאתון], מ'האָט דאָך אים געכאַפט ביים לינגט כסדר, [שאמרה לא] חס עלי, הייתי לך סוכנת מעוֹדֶךָ עד הַיּוֹם הַזֶּה, [ווי] די גמרא רעכנט דאָך אויס^ו [ווי] זי האָט אים געכאַפט ביי די אַלע שְׁקָרִים.

האָט ער דאָך גערעדט ליגנט, [ס'איז] שְׁקָרִים וּכְזָבִים געווען, כאָטש ער האָט עס גערעדט בִּלְשׁוֹן קוֹדֶשׁ.

צג

[והמדבר דיבורים מגונים וכזבים בלשון הקודש, נמצא] ס'איז נאָך אַרגער [ווי בלשון העמים].

ווי דער רמב"ם זאָגט^י, אז מ'רעדט דְּבָרִים אֲסוּרִים מיט אַן אַנדער לשון, איז עס נישט אַזוי מגונה ווי ווען מ'רעדט עס אויף לִשְׁוֹן קוֹדֶשׁ. וואָרן די קדושת הלשון איז

לְקַבֵּל בְּנִי. אָנָּה אֶעֱבֹר טְעוּנָךְ וְיִהְיֶה מִאֲרָחָא דָּא, מִיַּד אֲקָדִים מְלָאכָא דְרַחֲמֵי לְשָׁטָן לוֹ, לוֹ דִּיִּיקָא, כְּמָה דְאַתְמָר.

^ט ואף ששרי מואב לא הבינו לשון הקודש, מ"מ בלעם שפיר הבין זה, ועכ"פ ע"י כח נבואה שלו, או על ידי מלאך שדיבר מתוך פיו, וכעין שהיה אחר כך בעת נבואתו.

^ב בפירוש המשניות על אבות (א, יז). דאיתא שם במשנה: שמעון בנו אומר, כל ימי גדלותי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא. ועל זה כתב הרמב"ם: כבר אמר החכם (משלי י, יט) בְּרַב דְּבָרִים לֹא יִחְדַּל פֶּשַׁע, וסיבת זה, שרוב הדברים תוספת מותר, וחטא, כמו שאבאר עתה. כי כשירבה האדם דברים, יפשע על כל פנים, שא"א שלא יהיה בדבריו דיבור א' שאין ראוי לאומרו. וממופתי החכמים מיעוט הדברים, וממופתי הסכלים רוב הדברים וכו'. ואמר בספר המדות (הוא הארחות צדיקים, בשער השתיקה) שאחד מהחכמים נראה שותק הרבה על שלא היה מדבר דיבור שאין ראוי לאומרו ולא היה מדבר אלא מעט מזער, ונאמר לו מה סיבת רב שתיקותך, ואמר בחנתי כל הדברים ומצאתים נחלקים לד' חלקים. החלק הראשון הוא כולו נזק, מבילתי תועלת, כקללת בני אדם ודבר נבלה וכיוצא בהם, שהדברים בהם שטות וגמגומ. והחלק השני יש בו נזק מצד אחד ותועלת מצד אחר, בשבח אדם אחד לקבל בו תועלת, ויהיה בשבח ההוא מה שיכעיס שונאו, ויזיק למי ששבחו וכו'. והחלק השלישי, דברים שאין תועלת בהם ולא נזק, כרוב דברי ההמון, איך נבנית חומה פלונית וכו', וכיוצא באלו הם הדברים המותר, אמר הדברים בזה גם כן מותר אין תועלת בהם. והחלק הרביעי, דברים שכולם תועלת, כדברים בחכמות ובמעלות, ודבר האדם במה שהוא מיוחד בו מן הדברים שחייו תלויים בהם ובהם ימשך מצאותו, וכזה צריך לדבר. אמר בכל עת שאשמע דברים, אני בוחן אותם, ואם אמצא מזה החלק הרביעי אדבר בהם, ואם יהיו משאר החלקים אשתוק מהם וכו'.

ואני אומר, שהדיבור יחלק לפי חיוב התורה לחמשה חלקים. א' מצוה בו, ב' נזהר ממנו, ג' נמאס, ד' אהוב, ה' מותר. • החלק הראשון הוא המצוה בו, והוא קריאת התורה ולימודה, וקריאת תלמודה וכו'. • החלק

נישט סובל קיין עבירות, איבערדעם איז עס נאך ארגער אַז מ'רעדט [דברי איסור בלשון הקודש], וועגן קדושת הלשון.

אַזוי זאָגט דאָך דער רמב"ם, דער רמב"ם אין מסכת אבות אין פירוש המשניות^א.

צד

איבערדעם איז רעכט, דאָ איז געווען וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתָּן, [ומילא] 'דער' יפּוּחַ איז געווען אויף לִשׁוֹן קוֹדֶשׁ [ולא הבינו זאת רק בלעם והאתן, ולא שרי מואב].

איבערדעם אַז ער האָט געענטפערט פִּי הַתַּעֲלָלָה בִּי, זעט אויס האָט ער דאָך געמוזט ענטפערן אויף די מִדָּה [שנאמרה לו מפי האתן, דהיינו בלשון הקודש].

צה

די גמרא זאָגט דאָך גאָר^ב [אז] מְלָאכִים זענען נישט קיין מְבִינִים קיין אַנדער לִשׁוֹן, 'נאָר' לִשׁוֹן קוֹדֶשׁ.

[ומבואר שם ברש"י [און] תוספות מאַכט אַ חִילוק^ג, אַז די מִדָּה [עליונה] וואָס ס'איז געשטעלט אויף דעם, אויף אַנדערע לִשׁוֹנוֹת, די קען יאָ [פארשטיין, גם אותן שאר לשונות].

השני הוא הדיבור הנאסר ונזהר ממנו, כעדות שקר ודבר שקר והרכילות והקללה וכו', וכן נבלות הפה ולשון הרע. ○ החלק השלישי הוא הדיבור הנמאס, אשר אין בו תועלת לאדם בנפשו, ולא עבירה ולא מרי, כרוב סיפור ההמון במה שאירע ומה שהיה, ומה הם מנהגי מלך פלוני בהיכלו, ואיך היתה סבת מות פלוני, או איך התעשר פלוני, ואלו קוראים אותם החכמים שיחה בטלה, והחסידים השתדלו בעצמם להניח זה החלק מן הדיבור וכו', ומזה החלק ג"כ שיגנה אדם מעלה או ישבח פחיתות, יהיו מדות או שכליות. ○ החלק הרביעי הוא הנאהב, והוא הדיבור בשבח המעלות השכליות, או מעלות המדות, ובגנות הפחיתות משני המינים יחד, להעיר הנפש למעלות בספורים ובשירים, ולמנעם מן הפחיתות בדרכים ההם בעצמם, וכן לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם וכו', וזה החלק רצ"ל למוד המדות המעולות והתרחק מן המדות הפחותות יקרא דרך ארץ. ○ החלק החמישי הוא המותר, והוא הדיבור במה שמויחד לבני אדם מסותרות ופרנסתו ומאכליו ומשתיו ולבושו ושאר מה שצריך, לו והוא מותר, אין אהבה בו ולא מיאוס, אבל אם ירצה ידבר בו מה שירצה, ואם ירצה לא ידבר, ובוה החלק ישובח האדם כשימעט הדברים בו, והזהירו אנשי המוסר מהרבות בו בדברים. אבל האסור והנמאס אין צריך לאזהרה ולא למצוה, שראוי לשתוק ממנה לגמרי. אבל המצוה בו והאהוב, אילו היה האדם יכול לדבר בו כל ימיו היה טוב, אבל צריך להזהר ושני בדברים, האחד מהם שיהיו מעשי מסכימים לדבריו, כמו שאמרו נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם, ועל זה הענין כיון באמרו ולא המדרש הוא עיקר אלא המעשה וכו'.

ודע שהשירים המחוברים מאיזה לשון שיהיו, צריך שיבחנו בעניניהם אם הם הולכים על דרך הדיבור אשר חלקנהו, ואמנם ביארתי זה אע"פ שהוא מבואר, מפני שראיתי זקנים והחסידים מאנשי תורתנו כשהיו במשתה יין כחופה או זולתה, וירצה אדם לשיר ערבי, אפי' ענין השיר ההוא שבח הגבורה או הנדיבות, והוא מן החלק האהוב, או בשבחי היין, ירחיקו זה בכל צד מן ההרחקה, ואין מותר אצלם לשמעו. וכשישורר המשורר פיוט מן הפיוטים העבריים, לא ירחיקוהו ולא ירע בעיניהם, עם היות בדברים ההם המזהור ממנו או הנמאס. וזה סכלות גמורה, שהדיבור לא יאסר ויתור ויאהב וימאס ויצוה באמירתו מצד הלשון שנעשה, אבל מצד ענינו. שאם יהיה ענין ההוא מעלה, יתחייב לאומרו באיזה לשון שיהיה, ואם יהיה כוונת השיר ההוא פחיתות, באיזה לשון שיהיה אסור לאמרו. ○ גם יש לי בזה תוספת, כי כשהיו שני פיוטים ולשניהם ענין אחד מהעיר כח התאווה ושבח אותה, וישמח הנפש בה והוא פחיתות, והוא מחלק הדיבור הנמאס, מפני שהוא מזור ומעורר על מדה פחותה כמו שהתבאר מדברינו בפרק הרביעי, ויהיה אחד משני הפיוטים עברי והאחר ערבי או לעז, יהיה שמיעת העברי והדיבור בו יותר נמאס אצל התורה, למעלת הלשון, שאין צריך שישתמשו בו אלא במעלות. כל שכן אם יעטרף אליו שישמחו בו פסוק מן התורה או משיר השירים כשהיה שזו יצא מחלק הנמאס לחלק הנאסר ומזהיר ממנו, שהתורה אסרה לעשות דברי הנבואה מיני זמר בפחיתות ודברברים מגונים (עי' סנהדרין קא.).

^א ועיין בזה באורן בדברי רבינו ביואל משה (ג, ח), ובשו"ת דברי יואל (ה-ה).

^ב בגמרא שבת (יב:) וסוטה (ג): והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נוקטין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי.

צו

אָבער [אפילו] די מִדָּה וואָס ס'איז געשטעלט אויף דעם לָשׁוֹן [של אומה אחת], זענען נישט מִכִּינִים אויף אַן אַנדער לָשׁוֹן [זר, של אומה אחרת].

צו

ממילא דעס אַתּוֹן, [און] דער מִלְאָךְ הָאָט גערעדט לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, הָאָט ער [בְּלֶעַם] דאָךְ געוואוסט [דמסתמא] קאָן ער נישט פֿאַרשטיין אַנדערש, הָאָט ער דאָךְ געמוזט ענטפערן אויך, אויף לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ מִט.

צח

איבערדעם זאָגט ער [במדרשו], וַיֵּאמֶר בְּלֶעַם לְאֶתּוֹן, ער הָאָט גערעדט לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, אָבער ס'איז לָשׁוֹנו סְרוּחַ, וואָרן ער הָאָט גערעדט 'שְׁקָרִים וּכְזָבִים' בְּלָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, איז נאָךְ אַרגער געווען. דאָס זאָגט דאָ דער מדרש, אַז ער הָאָט גערעדט בְּלָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, ולשונו סְרוּחַ.

צט

ישוב קושיא ה

אמנם השרי מואב העומדים שם, הם לא הבינו כלל בלשון הקודש. ולכן לא הבינו כל ענין הויכוח, רק שראו מתוך הויכוח שהאתון נצחה את בלעם במענותיה, עד שנסתתם פי בלעם ולא היה לו מה להשיב. ולכן הוכיחו במדרש רק ביוון זה, לפי 'שפילקה' בלעם במענותיה

איבערדעם קען זיין, די אַלע בִּזְיוֹנוֹת וואָס דאָס אַתּוֹן הָאָט געזאָגט פֿאַר בְּלֶעַם, הָאָבן די שְׂרֵי מואב נישט פֿאַרשטאַנען, וואָרן ס'איז דאָךְ געווען בְּלָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, און זיי הָאָבן נישט געקענט קיין לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ. נאָר וואָס דען, אַזויפיל הָאָבן זיי געזען, אַז ער איז 'שטעקן געבליבן', ער הָאָט נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן.

²² דהנה איתא עוד בגמרא סוטה (סם): ואין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (בתמיה), והתניא יוחנן כהן גדול שמע בת קול מבית קדש הקדשים שהוא אומר, נצחו טיליא דאולו לאגחא קרבא לאנטוכיא [פירש"י: שהלכו פרחי כהונה בני בית חשמנאי להלחם עם יוניס לפני יום הכפורים, ונלחמו ביום הכפורים, ושמע יוחנן בת קול כשהיה עובד עבודת יום הכפורים]. ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע בת קול מבית קדש הקדשים שהוא אומר, בטילת עבדתא [חיל, לשון העבד את חילו עבדה גדולה (יחזקאל כט, יח)] דאמר שגאָה לאייטאה על היכלא, ונהרג גסקלגס [שם מלך יון] ובטלו גזירותיו, וכתבו אותה שעה וכיוונו, ובלשון ארמי היה אומר. אי בעית אימא בת קול שאני [אותה 'מקד' הממונה על כך, יודעת בשבעים לשונות], דלאשמועי עבידא [מפני שעשויה להשמיע, והיא משתלחת לכל הלשונות, פעמים לזה ופעמים לזה]. ואי בעית אימא גבריא לא, דאמר מר [למן בפרקא (לו:)] בא גבריא לאשמועי [ליוסף] שבעים לשון.

ועיין עוד בתוספות סנהדרין (יא): בת קול. יש אומרים שלא היו שומעין קול היוצא מן השמים, אלא מתוך אותו קול יוצא אחר, כמו פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק, ואותו קול היו שומעין, לכך קורין אותו בת קול. [ועיין כל ענין זה באורך בדברי יואל לחנוכה (ח"א אות עה, ד"ה והנה שם), ובהו מבאר שם רבינו דברי התוספות בברכות (ג. ד"ה וענין). ועיין עוד בדברי יואל וישב (עמוד רעט) מה שכתב רבינו כעין זה בישוב קושיית התוספות בשבת (יב): בשם הש"ה הק'. אמנם מ"מ עיקר דברי רבינו כאן הוא מבאר בלשון רש"י דלעיל, בביאור דברי הגמרא].

²³ כשאמר לו לבלעם אחר שנתגלה עיניו, על מה הפית את אתנך זה שְׁלוֹשׁ רָגְלִים וגו'. או הכוונה, דאף שהנס דפתחת פי האתון, דהיינו מה שנברא לה כח הריבור, זה נעשה ע"י הקב"ה, מ"מ המדבר מתוך פיה היה המלאך, כי בודאי לא היתה שכינה מדברת מתוך גרונו. ומ"מ לדרכינו לא נתהפך אלו הדיבורים מלשון הקודש לארמית, כדרך שנתהפכה נעתקה נבואת בלעם עצמו ללשונם, דשם היתה התכלית שישמעו ויבינו גם השרי מואב, אבל כאן אדרבה חס המקום על כבודו של בלעם, שלא ישמעו ויבינו השרים את הויכוח עם האתון, וכהמשך דברי רבינו להלן.

איבערדעם זאָגט דער מדרש נאָר אויף דעם איינעם בַּיִזוֹן, [לפי] 'שסילקה' [את] בלעם בתוכיתה], האָט מען עס גע'ה'ר'ק'עט. און ווידעראום די אַלע 'טענות' [במה היה המדובר] האָבן 'זיי' גאָרנישט געוואוסט.

ק הקדמה ליישוב קושיא ד

גם ראו כולם מה שהיה כאן גם נפלא שלא היה מימות העולם, שהאתון דבר כאחד האדם. - ומה שדקדקנו לאיזה צורך היה גם זה, יש לומר שהתועלת היה כדי שיוודו בכח עליון שעושה נסים לישראל, ולא יתלו כל הנסים בכשפים, וכדלהלן

נאָר געזען האָבן זיי [אזויפיל], פֿלאַי פֿלאַות וואָס זיי האָבן נאָכנישט געהערט מַיִמוֹת עוֹלָם, אַז דאָס אָתוֹן האָט גערעדט. [און] קאָן זיין אפשר, ס'איז אַ תּוֹעֵלַת געווען פֿאַר זיי.

קא

ונקדים מה שביארתי בענין הנס שנעשה למלך סדום כשנפל לכור הטיט ויצא בחיים, וכמבואר במדרש וברש"י פרשת לך, ואתא שם הטעם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצל אברהם מאור כשרים מכבשן האש, וכיון שיצא זה מן החמר, האמינו באברהם למפרע

[ויבואר בהקדם] ווי איך האָב דאָס שוין געזאָגט אַמאָל פֿשט^נ, [אויף דעם] וואָס ס'שטייט [לך יד, י] אַז דער מֶלֶךְ סָדוֹם [ועמורה] - [אצל ענין הַנִּשְׁאָרִים] הָרָה נָסוּ [כתוב שם], - [וַעֲמַק הַשְּׂדִים] בְּאֲרוֹת בְּאֲרוֹת חֲמָר, וַיִּנְסוּ מֶלֶךְ סָדוֹם [ועמרה ויפלו שמה], און זיי זענען ניצול געוואָרן.

זאָגט דאָרטן רש"י^י, ס'איז פון מדרש, א מדרש חכמינו ז"ל^י, אַז זיי האָבן נישט געגלייבט [אין דעם] וואָס אַבְרָהָם אָבִינוּ איז ניצול געוואָרן פון כְּבִשָּׁן הָאֵשׁ, [רק תלו אותו בכשפים]. און אַז זיי האָבן געזען דעם, אַז זיי זענען אַרױס פון דעם, פון די בְּאֲרוֹת פון די בורות, דער מֶלֶךְ סָדוֹם, האָבן זיי שוין געגלייבט לִמְפָּרַע אויף דעם אויך [על הנס שהציל אברהם מכבשן האש].

קב

והקשה הרמב"ן על זה בפרשת לך, כי אותן שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה גם לאברהם, האיך בראותם גם של מלך סדום יוסיפו אמונה בהקב"ה, והלא אדרבה ראו שבכאן נעשה גם למלך סדום שהיה עובד עבודה זרה, ואם כן כנסו, או יחזקו ידי עובדי עבודה זרה, או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים, או מקרה באפשרות רחוקה

פרעגט דער רמב"ן^י, אדרבה, ס'איז נאָך אַרגער, פריער האָבן זיי געוואוסט אַז נאָר אברהם אבינו איז ניצול געוואָרן, [לפי שהאמין בה]. ועתה] אַז מ'האָט שוין געזען

^י בס"ג לך לך תשי"ט (לשון קדשו קונטרס לח, אות יז), ועוד.

^י ברש"י לך לך (י, י): בְּאֲרֹת בְּאֲרֹת חֲמָר. בארות הרבה היו שם, שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה, שהיה הטיט מוגבל בהם, ונעשה גם למלך סדום שיצא משם, לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצל אברהם מאור כשרים מכבשן האש, וכיון שיצא זה מן החמר, האמינו באברהם למפרע.

^י בבראשית רבה (מב, י): רבי עזריה ורבי יונתן בן חני בשם רבי יצחק אמרו, בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול, יש מעובדי כוכבים שהיו מאמינים, ויש שלא היו מאמינים. וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצול, התחילו מאמינים באברהם למפרע.

^י ברמב"ן לך לך (י, י): הביא לשון רש"י ודברי המדרש, בענין הנס שהציל מלך סדום, ועל זה כתב וז"ל: ואין ספק כי פירוש בְּאֲרֹת חֲמָר, בארות אשר בהם רפש וטיט, כענין שכתוב (ירמ' לח, ו) וכבור אין מים כי אם טיט ויטבע ידמיהו בטיט, וכתוב (תהלים ג, א) ויעלני מבור שאון מטיט היין. ויתכן שיצא משם כראוי, בלא נס. ודאני תמה במדרש ההגדה הזו, כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה גם לאברהם, בראותם גם של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה, כי מלך סדום עובד עבודה זרה היה, והנה נסו, או יחזקו ידי עובדי עבודה זרה, או

דער מַלְךְ סֵדֶם [וַעֲמָרָה] גייען אויך אַרויס פון בורות, איז דאָךְ 'אויס נִס' [דשוב אין בזה הוכחה לדברי אברהם, שהרי גם הרשעים ניצולו].

קג

והרמב"ן מותר, דלפי שנעשה נס זה בשעה שעבר אברהם עליו, והביט בבור ההוא, מזה הבינו שנעשה גם נס זה עבור אברהם ולכבודו, וא"כ כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו.

[נגר] אפשר - זאָגט ער^{יח} [לתרץ] - ווייל אברהם אבינו איז דאָרטן געגאנגען, און ער האָט אויף זיי געקוקט, [ומזה הבינו כי] ער האָט זיי מַעֲלָה געווען [מן הבור]. פלאָגט ער זיך [לתרץ].

קד

אמנם אכתי צריך ביאור דהלא נס דכבשן האש נתפרסם בכל העולם, וכמבואר בפרקי דרבי אליעזר שזהו מהנסים שלא נעשו מימות עולם והתפרסם בכל העולם. ואם כן מה ראו על ככה להאמין יותר על ידי הנס דהצלת מלך סדום, במנם של הצלת אברהם מתוך כבשן האש שהיה נס נפלא ביותר

אַבער דער אָמַת איז דאָךְ עס נאָך האַרבער, [דאינו מובן] וואָס איז דאָס 'מער', מַה יוֹסִיף תַּת פֶּחַ [נס זה יותר מנס של אברהם] וואָס ער איז אַליין אַרויס פונעם כַּבְשָׁן הָאֵשׁ, איז דען דאָס געווען אַ סוד, שטייט בפירוש אין מדרש^{יט} אַז אַלע האָבן דאָס געזען דעם גאַנצע לאַנד, יעדער האָט געזען ער אַרויס פון כַּבְשָׁן הָאֵשׁ.

[ווי] דער פרקי דרבי אליעזר רעכנט אויס^{יט} צווישן די זיבן נָסִים וואָס זענען געווען אויף דער וועלט וואָס ס'איז געווען אַ גרויס וואונדער בְּכָל הָעוֹלָם, איז דאָס איינס פון די זיבן נסים מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, דעם וואָס אברהם אבינו איז אַרויס פון כַּבְשָׁן הָאֵשׁ, זיי האָבן נאָך אַזוינס נישט געזען מִיּוֹת עוֹלָם אַז מ'איז אַרויס [לעבעדיג] פון כַּבְשָׁן הָאֵשׁ.

נו איז עס דען געווען אַ סוד געווען.

[וואס כן אכתי צריך ביאור] וואָס האָט מען מער געזען מיט דעם [בהצלת מלך סדום] (הבור).

קה

אמנם כבר ביארתי בזה, על פי דברי הרמב"ן בפרשת נח בטעם שלא נזכר בתורה ענין הנס דכבשן האש, דלפי שבזמנו חלו זה בכשפים, ואמרו שעשה אברהם מעשה כשפים להציל עמו, ונמצא שבזמנו לא יצא התועלת הראויה מזה שיכירו באי עולם בהשגחת ה' על עבדיו הצדיקים, לכן גם בתורה לא הוזכר מזה רק בדרך רמז

נאָר איך האָב גערעכנט, אפשר קאָן זיין מ'האָט 'מער' געזען [אצל הצלת מלך סדום]. וואָרן דער רמב"ן אַליין זאָגט דאָךְ^ט, אַז פאַרוואָס שטייט נישט אין די תורה

שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים, או מקרה באפשרות רחוקה, וְנִסוּ [אדרבה] יתן ספק בלב המאמינים בנסו של אברהם. ○ ואולי יפרשו ויצא מלך סדום 'לקראתו', שיצא מן הבור כשעבר אברהם עליו, כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ולכבודו. ואפשר כי אברהם בשובו, הביט בבור ההוא, כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם, והנה נעשה הנס על ידו. ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם, כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו.

^ט בפרקי דרבי אליעזר (פרק נב): שבעה מופתים נעשו בעולם, שלא נראו כמותן. המופת הראשון, מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם ניצול מן האש, עד שבא אברהם אבינו וניצל מכבשן האש, ושמעו כל מלכי הארץ ותמהו שלא ראו כמותו עד שנברא העולם. ומניין שניצל מכבשן האש, שנאמר אָנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּרִכְשִׁים, וכתוב אחר אומר אָמֵן הוּא ה' הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתָ מֵאוּרִכְשִׁים וכו'.

^פ ברמב"ן סוף נח (יא, כח) האריך בענין הנס דאור כשדים, וכתב בתוך הדברים וז"ל: והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת וכו', והענין המקובל הזה נמצא גם כן בספר קדמוני הגוים, כמו שכתב הרב במורה הנבוכים (ג, כט) וכו'. ואל יפתה אותך רבי אברהם [אכן עזרא] בקושיותיו, שאומר שלא סיפר הכתוב זה הפלא, כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו (ברמב"ן יג, מו, טו). אבל הגוים ההם לא הוזכרו זה בספרם, לפי שהם חולקים על

הקדושה דעס נס [של הצלת אברהם אבינו מכבשן האש], ס'שטייט נאָר 'בְּרָמִז', [אַנִּי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים (לך טו, ז), אָבער די גאַנצע מַעֲשֶׂה, ווי מ'האַט אים אַרײַנגעוואָרפֿן [בכבשן האש] און ער איז אַרױסגעקומען, איז נישטאָ קיין זִכָּר (צו דעם) אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה.

זאָגט ער, ווייל ס'האַט נישט געהאַט דאָס תּוֹעֵלֶת וואָס ס'ברויך צו האָבן [שיצא מזה קידוש שם שמים בידעת השגחת ה' על עבדיו הצדיקים]. וואָרן די אַלע אומות האָבן געזאָגט ס'איז מַעֲשֶׂה כְּשִׁפִּים, [אַ] מיט פִּישׁוֹף איז ער אַרױס פֿון דאָרט, [ונמצא] האָט דאָך עס נישט געהאַט דעס תּוֹעֵלֶת, מ'זאָל עס זען [האנשי הדור].

קו

וּמִ'מ כשראו שניצול מלך סדום כשעבר אברהם, הבינו רבדואי לא עשה אברהם מעשה כשפים להצלת רשע כזה, כי ידעו שהיו אברהם ומלך סדום שונאים גמורים זה לזה, וכשנאת הצדיק לרשע. וגם ידעו שהם עצמם לא עשו כזו כיוסף להצלת מלך סדום. ולכן הודו מזה שכל הנסים שנעשו עבור אברהם הם רק בכח עליון מצד הקדושה, וכעין מבואר במדרשים שבכח קדושתו השפיע אברהם הצלה ורפואה לכל מקום שבא ושהביט עליו, או מי שהוא ראה והביט באברהם

איבערדעם קען אפשר זיין, דאָ [אצל הצלת אברהם] האָבן זיי געקלערט [אַ] אברהם אבינו האָט געטון פִּישׁוֹף חס ושלום, [בכדי] ער זאָל 'זיך' מַצִּיל זיין. אָבער [אַ] ער זאָל טון פִּישׁוֹף פֿאַרן מַלְךְ סָדוּם, ער זאָל מַצִּיל זיין דעם מַלְךְ סָדוּם, [על זה לא חשבו לומר שיעשה כן אברהם בכישוף. שהרי] מ'האַט דאָך געוואוסט [אַ] זיי זענען געווען שוֹנֵאִים מוֹחֲלָטִים [זה לזה, שהרי] זיי [הסדומיים] זענען געווען בְּתַכְלִית הַרְשָׁע, און ער [אברהם] בְּתַכְלִית הַצְדִּיקוּת, [והקדושה עם הטומאה] דאָס האָט זיך פֿיינט אײַנס דאָס אַנדערע^א.

דאָס האָבן זיי געוואוסט דעם גרויסע הֶתְנַגְדוּת [שבין אברהם הצדיק, והרשעים. ולכן לא עלה על דעתם] אַז ער זאָל חס ושלום טון כְּשִׁפִּים [להצלת רשעים, ווייל] זיי האָבן פֿאַרשטאַנען אַז דאָס קען נישט זיין.

דעתו, והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כְּשִׁפִּים, כענין משה רבינו עם המצרים בתחילת מעשיו. ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה, כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו, כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים, ולא נתבאר דברי אברהם עמהם, כאשר נתבאר דברי משה רבינו בסוף. וזהו שאמר הכתוב אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לְתֵת לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ, כי מלת 'הוצאתיך' תלמד על נס, כי לא אמר אשר 'לקחתך' מאור כשדים, אבל אמר 'הוצאתיך', שְׁהוֹצִיא מִמֶּסְגֶּר אֲסִיר, כמו אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (יחרי כ, ב) וכו'.

^א וז"ל הישגת משה בפרשתו (בפסוק וירא בלק, ד"ה ובאופן אחר): כי דבר מופת אמת אותו הנסיון, ומשכיל על דרכיו יִמָּצֵא, בעת שהאדם נכנס להשי"ת, אז אם יביט בלבו באנשים צדיקים יִתְקַן מאד בעיניו, ובאנשי בליעל המה מגונים מאד בעיניו. וההיפך בהתרחקות וגבה לבם, שאז יקיצו בהצדיקים בטבע, אף אם אינו יודע אותם כלל אם הם צדיקים או רשעים וכו'. • והנה שוּמָה מאת ה', ששנאה כבושה יש בין צדיק לרשע בטבע, אף אם אין מכירין זה בזה היטב במעשיהם, כדי שלא יהיה להם התחברות וילמד ממנו. מִשָּׁל לנכנס לחנותו של בשם וכו', וכן מי שנכנס לבורסקי. ואין דבר בעולם מזיק לנפש כמו התחברות עם אדם רשע אף לפי שעה, אף אם אינו ניכר, נכנס בנפש כמו העכס וארס, וברוב ימים יִמָּצֵא, וצריך לזה זכות גדול בצירוף העסק בתורה שיצא ממנו העכס והארס, כולי האי ואולי אחר זמן רב. • ולא מבעיא שאלו אשר הם צדיקים, אין מניחן השי"ת להתחבר עם הרשע ועושה ביניהם התרחקות, לא נודע לאיש מאין. אלא אף אלו שאינם צדיקן בבדר צדיק גמור, רק שהם מתחברים לצדיקים אמיתיים, אין מניחן השי"ת להדבק בנפש רשע. • והנה ידוע אמרין בכל יום (קודם תפלת שחרית) אֲשֶׁרִינוּ מֶה טוֹב חֲלָנֵנוּ וּמֶה נַעֲמִים גּוֹרְלֵנוּ, דמי שהוא נדבק להשי"ת הוא גּוֹרְלוֹ, וזה פירוש הפסוק (תהלים קכח, א) כִּי לֹא יִגוּחַ שִׁבְט הַרְשָׁע עַל 'גּוֹרְלֵי' הַצְדִּיקִים, רצה לומר אף על גורל שלהם, רוצה לומר המקורבים אליהם, לִמְעַן לֹא יִשְׁלַחוּ [הצדיקים] בְּעוֹלָתָהּ יְדֵיהֶם] וגו'. והבין. • והנה לפי גודל הטומאה של האיש ההוא, כך היא השנאה, כי השנאה היא לפי ההתרחקות, דאם הוא מוטמא קלה, אזי מצדיק גמור שהוא קדושה גדולה הוא מרוחק, ויש לו שנאה ונאס לו, אבל מצדיק (שאינו גמור) שאין הקדושה גדולה אין מרוחק כל כך, לכן אין השנאה גדולה כל כך. אבל מי שהוא מוטמא גדולה, הוא מרוחק מאד אף מקדושה קטנה וכו'.

קז

נו ווער [דען] האָט געטון די כְּשָׁפִים.

און זיי אליין האָבן דאָך געוואוסט, דער מֶלֶךְ סָדֵם וְעִמְרָה, - זיי זענען דאָך געווען אליין די מְכַשְׁפִּים, - אז דאָס האָבן דאָ זיי נישט געטון.
האָבן זיי פֿאַרשטאַנען אז דאָס האָט נישט געקענט זיין קיין כְּשָׁפִים, האָבן זיי פֿאַרשטאַנען אז דאָס איז נאָר עפעס אַ כַּח אֱלֹקִי (מִן הַשָּׁמַיִם), אז די רִאִיָּה פֿון אברהם אבינו האָט גענוצט, אפילו ער האָט גאָרנישט געוואוסט [און געוואָלט].

קח

[ווי] ס'שטייט דאָך אַרויס אין מדרש^כ, אז אברהם אבינו, וואו ער האָט אַ קוק געגעבן, איז אַראָפּגעקומען אַ רְפוּאָה, מיט אַ יְשׁוּעָה, אפילו [ווען] ער [אברהם] האָט גאָרנישט געוואוסט. ס'שטייט אַרויס בְּפִירוּשׁ, שטייט דאָך אויסגעזעכנט אין מדרש דאָרט אין פרשת לך^כ.

[והפסוק משבחו לאברהם] הַמְכַסֶּה אֶנִּי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה [ואברהם הָיוּ יְהִיָּה וגו'] וְנִבְרָכוּ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ] (וירא יח, יז-יח).

קט

[וממילא בהצלת מלך סדום ועמורה] דאָס האָט מען געזען אז ס'איז אַן ענין אֱלֹקוֹת אז ס'איז דאָ [בעולם].

קי

ישוב קושיא ד

ועל דרך זה יש לומר בכאן, רבשאר כל הנסים, שהם נעשו לישראל, עדיין היו האומות יכולין לתלות שהוא ח"ו במעשה כשפים, אבל בכאן אצל בלעם והאתון, שלא היה שם שום אחד מישראל, והשרים עצמם ידעו שהם לא עשו כאן שום כישוף בזה, מזה ידעו שהוא רק ענין נסי בכח אלקי, ומזה הבינו שגם שאר הנסים הם רק מאת ה', ולא ח"ו מצד כשפים

דאָס קען זיין [גם בכאן, בהנס דפי האתון].

וואָרן אַלע נְסִים וואָס ס'איז געווען [אצל ישראל, ושמעו המואבים מהז, וכדלעיל בקושיא ד], האָבן זיי נאָך געקאָנט אַלץ אַרייַנקלערן [שמה הוא על ידי כשפים ח"ו].
[ווי] זיי ברענגען דאָך^כ אזוי, [אז] זיי האָבן אַרייַנגעקלערט, 'דעס' איז מַעֲשֶׂה כְּשָׁפִים, און 'דעס' איז אַהִין.

[און אזוי] האָבן זיי אַלץ נאָך געזאָגט [אפילו] אויף קריעת ים סוף^כ, און אויף די אַלע זאָכן^כ.

^כ בבראשית רבה (לט, יא): וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל וְכו' וְאֶבְרָכָהּ וְכו' וְאֶגְדֹּלָהּ שְׁמָךְ (לך יב, ב) וכו'. אמר רבי לוי, לא שם [פי' מלשון געשאצט] אדם פְּרָה מאברהם, עד שנתברך, ולא שְׁמָהּ לו עד שנתברך מאברהם. כיצד, אברהם היה מתפלל על עקרות והם נפקדות, ועל החולים והם מרויחים. רב הונא אמר, לא סוף דבר [היינו אין צריך לומר כאשר] אברהם הולך אצל החולה, אלא החולה רואה אותו ומרויח [אפילו בלי כוונת אברהם]. אמר רב חנניא, אפילו ספינות שהיו מפרשות בים הגדול, היו ניצולות בזכותו של אברהם.

ובגמרא בבא בתרא (טז:) וְה' בִּרְךָ אֶת אֲבִרָהָם כָּל (חיי כד, א) וכו'. רבי שמעון בן יוחי אומר, אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותו, מיד מתרפא. [וקל וחומר מי שאברהם הביט עליו, וכמו שהזכיר רבינו מזה הקדוש על דברי הרמב"ם דלעיל (בהערה נח) כי אברהם הביט בבור ההוא וכו', והנה נעשה הנס על ידו].

^כ ברמב"ם דלעיל, ובנזיר הקודש על דברי הבראשית רבה (מב, ז) דלעיל,

^כ וכמו שהזכיר רבינו מזה בשבוע שלפניו, בס"ג חקת תשכ"א [לשון קדשו קונטרס דש, ח"ב]. ועיין בזה באבן עזרא (בשלח יד, כז), ועוד בכ"מ.

^כ כמבואר להדיא בפסוקים בפרשת וארא, לענין המכות והאותות שצעה משה לפני פרעה.

קיא

אָבער [ווען] זיי האָבן געזען דעם נַס [של פתיחת פי האתון, וואָס] דאָרט איז נישט געווען קיין אידן, דאָרט האָט קיינער נישט געטון, נאָר זיי אליין זענען געווען, בלעם האָט געוואוסט און די אַלע שְׂרֵי מוֹאב, - זיי זענען געווען די גרעסטע מְכַשְּׁפִים, - [אז] זיי האָבן דאָס נישט געטון. האָבן זיי דאָך גאָר געזען ס'איז אַן ענין אַלְקִי, זיי האָבן געזען ס'איז אַן 'אויסנאַם'.

וואָרן וואָס ס'טוט זיך צווישן אידן האָבן זיי געקאָנט אָנהענגען חס ושלום [אז] ס'איז אויכעט [מעשה כשפים שעשו ח"ו ישראל לטובתם, ומה שהאומות לא יכלו לעשות כן, על זה סברו] נאָר ס'איז נאָר גרעסערע מְכַשְּׁפִים פון זיי, אַז זיי קענען באַווייזן 'די' נַסִּים. אָבער דאָרט איז [דאָך] נישט געווען קיין אידן, 'נאָר זיי', און זיי האָבן דאָס נישט געטון, האָבן זיי געוואוסט זיכער [שהוא רק מן השמים]. האָט מען זיי געוואָלט ווייזן עפעס איין זאך, [ביי] וואָס ס'איז נישט געווען 'נאָר זיי אליין', האָבן זיי געזען [אז ס'איז] אַן ענין אַלְקוֹת¹⁰.

קיב

אָבער ס'האָט זיי נישט גענוצט גאָרנישט [ונשארטו בטומאתם]. נאָר [הכל היה כן מן השמים, ורק בכדי] ס'זאָל נישט זיין קיין פֿתּחון פֿה, אַזוי ווי איך האָב פריער (באות ט) אָנגעהויבן צו זאָגן.

קנה

ברכת הקודש

דער בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים זאָל העלפֿן, [און] מאַיר עֵינֵי יִשְׂרָאֵל זיין, אַז מ'זאָל 'זען' דעם אָמֶת, [און] מ'זאָל 'גיין' אין דֶּרֶךְ הָאֱמֶת. מ'זאָל דְּבֹק זיין אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה, און [אין] הַקְדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא. מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן צו טון תְּשׁוּבָה שְׁלִימָה, און מִתְקֵן זיין וואָס מ'האָט פּוֹגֵם געווען.

הַיָּמִים הָאֵלּוּ יִתְהַפְּכוּ לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה¹¹. דער בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים זאָל העלפֿן בְּמַהֲרָה מִיט די יְשׁוּעָה שְׁלִימָה. מ'זאָל מיר נאָך זוכה זיין צו זען בִּישׁוּעַת פֿל יִשְׂרָאֵל וּשְׁמִחָתָן. מ'זאָל דְּבֹק זיין אינעם בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים, בְּאֵמֶת וּבְתִמָּים. מ'זאָל מיר די זְכִיָּה האָבן בְּמַהֲרָה צו זען בִּיאַת מְשִׁיחַ צְדִקְנוֹ, בְּהַתְרוֹמְמוֹת קֶרֶן הַתּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל, וּבְהַתְגַּלּוּת כְּבוֹד שְׁמַיִם עֲלֵינוּ, בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

¹⁰ ואף שהאתון עצמה נהרגה, כדי לכסות ענין הויכוח עם בלעם, ומה שסילקה את בלעם בתוכחתה, מ"מ עצם הדבר שהיה נס נפלא שבהמה היתה מדברת כאדם, זה שפיר נתפרסם אצלם.

¹¹ שבעה עשר בתמוז תשכ"א, חל באותו שבת פרשת בלק, ונדחה התענית ליום א' פינחס.